

LIETUVIŲ JONINĖS
PRANCŪZIJOS ARDĖNŲ
KALNUOSE

Šią vasarą teko dalyvauti Belgijos lietuvių bendruomenės Joninių, arba Rasų, šventėje. Mano šeimą į šį išieivių bendruomenės septyniasdešimtmečiui skirtą renginį pakvietė šventės organizatorė ir lietuvių folkloro ansamblio „Rasos“ Belgijoje vadovė Rasa Gražienė. Vykome kaip folkloro muzikantai, aš, kaip mokslininkė, sykiu ketinau prarvesti seminarą apie edukacines ir terapines tautosakos galimybes. Iš pradžių nemenkai nerimavau. Nežinojau, ar sugebėsim pateisinti lūkesčius, ar pavyks rasti bendrą kalbą, ar rasim lietuvius, kuriems iš tikrųjų svarbu tradicijos; juk pasitaiko, kad tokie renginiai vyksta saujelei iniciatyvių žmonių plūkiantis, o kitiems pasyviai stebint. Iškart pasakysiu: tai, ką pamatėm, patyrėm, ne tik paliko pačius šilčiausius įspūdžius, bet ir suteikė labai daug peno pamąstymams, o svarbiausia – sustiprino tikėjimą, kad etnokultūrininkų ir folkloristų pastangos saugant ir perduodant paveldą bei tradicijas yra vertinamos platesnių visuomenės sluoksnių, kad jos reikalingos ir tiems, kam likimas skyrė gyventi toli nuo tėvynės.

Pirmiausia skubėjome į Briuselį, kur mūsų laukė lietuvių ambasadoje. Nepaisant gana nepalankaus laiko – dauguma didmiesčio gatvių ir kelių buvo užblokuota dėl tądien vykusio Europos Sąjungos šalių vadovų susitikimo, – mūsų laukė nemažas

būrelis moterų, besidominčių tautosaka. Netrukau pajusti, kad auditorija ne tik smalsi, bet ir apsiskaičiusi, tad ne tik dalijausi sukaupia patirtimi, bet ir gyvai diskutavome įvairiais tautosakos ir pedagogikos klausimais. Užtrukome iki ambasados darbo laiko pabaigos. Ir vėliau iš pokalbių su lietuvių bendruomenės pirmininke Asta Kulikauskaite supratau, kad Belgijos lietuviai, nors ir išvykę iš Lietuvos, neskuba jos pamiršti. Bendruomenė turi savo mokyklą, taip pat interneto puslapį, kuriame dalijasi įvairia informacija, mieliai rengia sporto šventes ir išvykas. To stipraus bendruomeniško priežasčių būtų bent kelios. Visų pirma, Belgijos lietuvių bendruomenė turi senas tradicijas – ji susikūrė po Antrojo pasaulinio karo, čia apsisistojus lietuvių pabėgėliams, ir netrukus ėmė organizuoti veiklą, į kurią įsitraukė daug žmonių. Kita priežastis – naujoji emigrantų karta palaiko glaudesnius nei kitur išieivijoje ryšius su tėvyne, nes bent dalis jų čia dirba Lietuvai ES institucijose, turėdami terminuotas darbo sutartis.

Joninių švęsti vykome į šiaurės Prancūzijos Ardėnų Lefuro (*Lafour*) miestelį. Čia, gražiame kalnų upės Maso (*Meuse*) slėnyje, šešti metai susirenka Belgijos ir gretimų kraštų lietuviai. Tiesa, šventės vyksta jau nuo 2003-ųjų, bet į šį nuošalų gamtos kampelį prieš kelis metus Belgijos lietuvius švęsti pakvietė Patrikas Limontas, lietuviškų šaknų turintis belgas. Jis šioje gražioje vietoje yra įsigijęs svečių namus. Miestelio savivaldybė, gerai

pažįstanti Patriką, šventės dalyvius šiltai priima, pagelbsti su transportu ir leidžia naudotis upės pakrante, kur per šventę tradiciškai deginami laužai, stebulės, dainuojama ir šokama iki paryčių.

R. Gražienės teigimu, lietuviai į renginį atvyksta ne tik iš Belgijos, bet ir iš Liuksemburgo, Prancūzijos, Nyderlandų, vienas kitas net ir iš Didžiosios Britanijos. Taip pat jau yra keletas, kurie suplanuoja atvykti pas savo artimuosius ar draugus iš Lietuvos taip, kad galėtų čia švęsti Jonines. Maždaug trečdalią šventės dalyvių sudaro užsieniečiai, nes nemažai šeimų yra mišrios. Šventėje kasmet dalyvauja ir vietos gyventojai, miestelio Merijos atstovai. Daugumai tų žmonių, ne tik užsieniečių, bet ir lietuvių, ši archajiška šventė esanti didelis atradimas ir egzotika.

Ir iš tiesų, kaip pastebėjome, šventei būdingas atraktyvumas ir archaika. Nemažai dalyvių buvo pasipuošę senaisiais viduramžių drabužiais ir žolynų vainikais, šventės vietoje buvo pastatyti simboliniai vartai. Pats renginys prasidėjo apeiginiu apsiprausimu: visi žengė pro ąžuolo lapų girliandomis išpuoštus vartus ir prausėsi vandeniui, pildami vienas kitam iš ąsočio ir perduodami lininį rankšluostį. Paskui suskambo sutartinės. Net negalėjau patikėti, kad čia – toli nuo Lietuvos – jos būtų taip entuziastingai atliekamos. Jas giedojo ne tik folklorinio ansamblio narės, bet ir dauguma susirinkusiųjų. Po kiek laiko su muzika ir dainomis kopėme į už miestelio esantį kalną – ten jau buvo iškelta stebulė. Čia merginos mėtė vainikus, suaugusieji ir vaikai skynė puokštes. Norintys galėjo sužinoti ateinančių metų sėkmę, parodę puokšteles žolynų simbolikos aiškintojoms.

Ir vėl skambėjo sutartinės bei kitos dainos. Nežinantiesiems žodžių buvo dalijami spausdinti tekstai. Vieną apeigą keitė kita.

Čia pat netoliese tai progai buvo sukrautas aukuras, ant kurio aukojome grūdus ir žerdami gintaro dulkes linkėjome sau svajonių išsipildymo. Saulėlydžio gaubiamų kalnų fone visa tai įgijo ypatingą nuotaiką. Vėliau grįžome į pievelę prie upės. Ten šokome, rodėme vaikams tradicinius ratelius ir žaidimus, dainavome iki sutemų. Buvo akivaizdu, kad šventės scenarijus kai kuriems jau žinomas ir tapęs savu, visi natūraliai įsitraukia ir jaučiasi kaip namie. Temstant organizatorių buvo priminta, kad laikas ieškoti paparčio žiedo, vėliau, jau suguldžius miegoti mažiausius dalyvius, tęsėsi šokiai suaugusiems, vainikų leidimas į upę ir stebulių deginimas. Galiausiai, visiems pavargus nuo šokių, atėjo vakarojimo prie laužo metas.

Po šventės paklausiau organizatorės, ar Rasų scenarijus nuo seno toks intensyvus, ar daug jame ilgainiui atsiradę pakeitimų. R. Gražienė pasipasakojo, kad nuo seno, dar Lietuvoje, Jonines su visomis apeigomis švęsdavusi dalyvaudama „Raskilos“ ansamblyje, o 2005 metais atsikėlusį gyventi į Liuksemburgą, toje bendruomenėje inicijavo autentišką Joninių šventimą, nes be jų savo gyvenimo neišsivaizdavusi. Kartu su bendraminte Indre Bytautyte 2013 metais jos pradėjo rengti Jonines su Belgijos lietuviais. Pasak jos, pačios apeigos nekinta, jas galima tik patobulinti (pavyzdžiui, kasmet vis daugėja stebulių), suaktualinti (aukuro apeigos su grūdais ir gintaro dulėmis) ar net „pamoderninti“ (paparčio žiedo ieškojimas su užduotimis ir mobiliąja navigacine sistema). Kasmet vis labiau kokia nors apeiga paryškina, pabrėžiama (pernai, pavyzdžiui, sodintas ąžuolynas, o šiemet daugiau dėmesio skirta rugiams). „Bet kuriuo atveju mūsų tikslas – kad tai nebūtų koncertas, bet šventimas, visų mūsų dalyvavimas ir įsijungimas, – sakė Rasa. Taip pat ji prasiarė: – Man asmeniškai

kai ši šventė yra labai graži ir prasminga, sakytčiau, net būtina, nes giliąja prasme tai yra bendruomenės ir gamtos šventė. Ji yra ir sakrali, mistinė, ir linksma, pramoginė, be to, labai archajiška ir kartu aktuali šiuolaikiniam žmogui, o ypač – lietuviui, pasiilgusiam, ieškančiam, atrandančiam savo šaknis toli nuo Lietuvos...“

Reikia pripažinti, kad tą bendro šventimo idėją rengėjoms puikiai pavyko įgyvendinti.

Didžiausias indėlis į šventės dvasią ir atmosferą tenka ansamblio „Rasos“ dalyvėms. Ši entuziastinga grupė (susibūrusi 2015 m.) organizuoja ne tik Jonines, bet ir Vėlinių vakarą, Užgavėnių šventę šeimoms, dalyvauja Vasario 16-osios minėjime Dufelyje (flamandų miestelyje, kurio bendruomenė labai palaiko lietuvius), neretai koncertuoja kokiuose nors bendruomenės ar užsieniečių renginiuose.

Žinoma, mane, kaip folkloristę, labai nustebino, kad taip toli nuo Lietuvos esanti bendruomenė gyvai ir labai natūraliai gieda sutartines. Kai kurios jų labai populiarios ir Lietuvoje, kitos kiek rečiau girdimos. Buvo akivaizdu, kad ansamblio moterys jau seniai jas įpratusios dainuoti, na, o šventės svečiai ne tik kad nesistebi ir nesibodi disonansine polifonija, bet net stengiasi prisidėti, ir jiems tai visai neblogai pavyksta. Klausiau Rasos, ar tas sutartinių repertuaras jau yra tapęs įprastiniu jų šventėje, kaip jos atsirenka kūrinis, kaip pritaiko. Ji atsakė, kad dainuoja dainas, tinkančias kiekvienai Joninių šventės apeigai: vartų – „Tatatai ciutela, tu žilvytėli“, kupolės – „Kūkal rože ratilio“, ažuolų pagerbimo – „Užuole tatato“, rugių – „Surūko rūko žiedai rugelių“, aukuro – „Dijūta kalnali“, saulės palydėjimo – „Nuslaido saulala vakari raudona“, vainikų plukdymo – „Dūno upė lylio“, rytmečio saulės sutikimo – „Kas tar teka per dvarelį“...

Šiaip, ne Joninių laiku, ansamblietės paprastai dainuoja ir kitas liaudies dainas, kurios, jų manymu, labiau dera konkrečiam metų laikui: rudenį – karines-istorines, Vėlinių ir našlaičių, žiemą – kalėdines ir Užgavėnių, pavasarį – pavasario, taip pat iš brolių Juškų ir Rėzos dainynų, na, o artėjant Joninėms – tos šventės repertuarą. Jei pakviečia kur nors koncertuoti, sudaro gražiausių dainų rinkinį ir jį koreguoja pagal progą, laikotarpį, auditoriją ir panašiai.

Grįžtant prie Joninių šventės Ardėnuose, reikia pažymėti, kad šiai šventei išskirtinumo suteikė ir tai, kad užsieniečiai joje dalyvavo ne tik kaip palaikantys, prijuočiantys, bet nebijojo pristatyti ir savo tradicijų, pasakojimų, dainų. Štai vakarojant prie lauzo ponas Jeanas Davenne (Jonas) papasakojo Ardėnų legendą apie tris Maso upės moteris – *La légende des Dames de Meuse*. Sekė prancūziškai su vertimu. Jis jau ne pirmą kartą dalyvavo šventėje. Vienais metais, kai lietuvių ansamblis neturėjo nė vieno muzikanto (instrumentinės muzikos atlikėjus organizatorės kasmet kviečiasi iš Lietuvos), šis ponas buvo subūręs muzikantus, grojančius senoviniais bretoniškais instrumentais, ir jie mokė bretoniškų šokių. Šiųmetę šventę papuošė ir brolių Iljos ir Chaimo iš Ukrainos pasirodymas. Jie dainavo populiarias melodijas ukrainiečių ir rusų kalbomis. Broliai šiuo metu gyvena ir dirba Belgijoje.

Tačiau bene didžiausią įspūdį paliko žmonių susiklausymas, bendruomeniškas ir elgesio kultūra. Reta, kad renginyje, į kurį suvažiuoja ne taip jau gerai pažįstami žmonės, būtų net penktoji dalis savanorių (šiomet pasiūliusių savo pagalbą buvo apie keturiasdešimt), kurie padėjo atlikti visus šventės ruošos darbus – tvarkė aplinką, montavo dekoracijas, statė palapines, rūpinosi vaišių stalu ir bendra tvarka, muzikantų įgarsinimu. Viltinai nuteikė ir šventės organizatorės pastebėjimas: nors

šventės dalyvių skaičius auga, bet suvartojamo alkoholio kiekis mažėja.

Vėliau, jau praūžus renginiui, paklausiau Rasos, kokie jos pačios lūkesčiai, siekiai, rengiant šventes, ar ją tenkina bendradarbiavimas su Lietuva. Ji atsakė: „Labai džiaugiuosi, kad Lietuvoje po truputį suprantama, kad Lietuva jau nebeturi sienų. Jos sienas išplečiame mes, gyvenantys ne Tėvynėje, tačiau kurių širdyje ši Tėvynė yra gyva. Todėl nuostabu, kai turime galimybę čia „ragauti“ tuos pačius kultūrinius „pyragus“, kuriuos ragauja ir lietuviai (turiu omeny iškilus atlikėjus ir kolektyvus, atvykstančius į užsienį). Prie to neabejotinai prisideda kultūriniam bendradarbiavimui skirti fondai. Man asmeniškai norėtūsi daugiau sąmonėjimo savo tapatybės ir išskirtinumo link. Todėl labai džiaugiuosi tokiais seminarais, kurių pati pravedei apie tautosaką. Organizuojame Vėlinių vakarą, norėdamos, kad tai būtų tam tikra alternatyva dominuojančiai Helovyno tradicijai. Panašiai ir kitas šventes – patriotiniam bendruomeniškumui žadinti. Todėl bet kokie resursai ir parama iš Lietuvos [mūsų kelionę į Belgiją parėmė Lietuvos kultūros taryba – J. S.] mums yra labai svarbūs.“

Į klausimą „Ką gyvenant ne Lietuvoje reiškia tradicijos?“ sulaukiau vaizdaus atsakymo: „Tas pats kas gyvenant ne Lietuvoje neturėti lietuviškos duonos. Arba pripranti prie tenyktės ir tau jos nebereikia, arba atsiranda didelis poreikis, skatinantis jos ieškoti, kol galiausiai pats pradedi ją kepti. Mano atveju yra šiek tiek kitaip: be juodos duonos galiu išgyventi, tačiau be lietuviškų tradicijų – niekaip...“

Jurga Sadauskienė

XXXIII ESEM'O KONFERENCIJA TBILISYJE

2017 m. rugsėjo 5–9 d. Gruzijoje, Tbilisio valstybinės konservatorijos rūmuose, įvyko XXXIII Europos etnomuzikologijos seminaro (*The European Seminar in Ethnomusicology*, sutrumpintai – ESEM) konferencija. Atsižvelgdami į aktualijas jos rengėjai parinko tris temas: 1) etnomuzikologija XXI amžiuje: nauji tyrimų metodai; 2) sveiki atvykę į kitą pusę: etnomuzikologija buvusiose komunistinėse šalyse; 3) rinkos ekonomikos politika: tradicinės muzikos ir šokio pavidalų įvairovė.

Gruzinų etnomuzikologai pripažino, kad jiems tai svarbus įvykis – ESEM'as jų šalyje vyko pirmą kartą. Tad, viena vertus, gruzinams suteikta galimybė iš arčiau susipažinti su europine etnomuzikologijos tyrimų ir metodų mozaika, įgyti patirties rengiant tokio lygio konferencijas, kita vertus, etnomuzikologų susidomėjimas šiųmetiniu seminaru buvo iš tiesų didelis – turbūt pirmiausia dėl naujos, šiek tiek egzotiškos kultūrinės lokacijos, gruzinų tradicinės muzikos. Pranešimus skaitė 45 mokslininkai iš Gruzijos, daugelio Europos šalių, taip pat iš Jungtinių Amerikos Valstijų ir Kanados.

Pirmąjį konferencijos posėdį pradėjo žymus gruzinų mokslininkas Josephas Jordania (pranešimas *Shaping Ethnomusicology: from the 19th to 21st Centuries*). Pasak jo, etnomuzikologija keitėsi kartu su besikeičiančiu pasauliu: nuo kolonijinių tyrimų, kai Europos šalių mokslininkai tirdavo kolonijų muzikines tradicijas, iki šiuolaikinės sudėtingos disciplinos, analizuojančios muzikos vaidmenį įvairiose kultūrose.

Austrų mokslininkė, ilgametė Vienos fonogramų archyvo darbuotoja Gerda Lechleitner (*Sound Recordings Preserved as a Vision for Ethnomusicology*) tęsė diskursą apie etnomuzikologijos pokyčius nuo XIX

iki XXI amžiaus. Ji sakė, jog šiuolaikinės etnomuzikologijos nueitas kelias – pokyčių kelias nuo sisteminių ir analitinių muzikos tyrinėjimų iki šiuolaikinių socialinių tyrimų, atskleidžiančių muzikos svarbą visuomenėje, nuo domėjimosi tautinėmis, savitomis, tam tikroje aplinkoje gyvuojančiomis muzikos formomis iki susidomėjimo universaliomis formomis, keičiamomis įvairių kultūrų įtakų. Abu mokslininkai panašiai kalbėjo ir apie postūmį, kurį anuomet padarė garso įrašymo technikos išradimas. Pasak G. Lechleitner, muzikos įrašinėjimas padėjo etnomuzikologijai tapti mokslu. Etnomuzikologams reikėjo patikimos medžiagos, tad įrašus imta kaupti, atsirado garso įrašų archyvai, o vėliau jau archyvai ėmė veikti mokslininkus, teikti jiems galimas tyrimų temas ir naujus metodus. J. Jordanios pastebėjimu, atsiradus galimybei išgirsti muziką iš įrašų, lyginamieji tyrimai pasidarė įvairesni ir išsamesni, daugelis mokslininkų atkreipė dėmesį į senąją gruzinų polifoniją, gretino ją su kitose šalyse išlikusiomis archajiškoms dainomis, nors niekada nesilankė Gruzijoje ir negirdėjo gyvo šios polifonijos skambesio.

Rytis Ambrazevičius (*Cross-Cultural Study of Music Perception and Its Implications from the Ethnomusicological Perspective*) apžvelgė tarpkultūrinius muzikos suvokimo tyrimus pasaulyje, ypač pagausėjusius pastaraisiais dešimtmečiais. Jis pažymėjo, kad kontaktai tarp muzikos psichologijos ir etnomuzikologijos galėtų būti gerokai intensyvesni – tai svarbu abiem mokslams tiek nustatant muzikos suvokimo universalijas, tiek grindžiant tradicinės muzikos faktus suvokimo reiškiniais.

Beje, konferencijos dalyviams teko laimė pasiklausyti ir tradicinio gruzinų dainavimo. Konservatorijos salėje įvyko gražus koncertas. Skambėjo vyrų ir moterų ansamblių, taip tradiciją savo vaikams per-

duodančių šeimų dainuojamos dainos, o koncerto pabaigoje pasirodė daugiabalsės dainas atliekantis ansamblis iš Italijos. Viensiemis konferencijos dalyviams buvo įteikta po dovaną – Berlyno fonogramų archyve išlikusių gruziniškų įrašų leidinių *Echoes from the Past: Georgian Prisoners' Songs Recorded on Wax Cylinders in Germany 1916–1918*. Ją parengė šios konferencijos organizatorė, konservatorijos profesorė Rusudan Tsurtsumia drauge su vokiečių etnomuzikologe Susanne Ziegler. Klausantis restauruotų įrašų taip pat galima patirti nuostabių įspūdžių. Vadovaujami žymių gruzinų tradicinės muzikos atlikėjų Tornikės Skhiereli ir Levano Veshapidzės, konferencijos dalyviai galėjo pasimokyti Rachos regiono ratelių ir Gurijos dainų.

Požiūrių ir metodų lyginimą tęsė estų muzikologė Žanna Pärtlas (*Music Analysis in 21st Century Ethnomusicology: Merging the Insights of the “Western” and “Eastern European” Ethnomusicological Traditions*). Ji teigė, kad į muzikos tekstą dėmesys ilgiau buvo sutelktas Rytų Europoje (ten vyravo įsitikinimas, kad muzikos kūrinį analizė yra rimtas ir patikimas metodas), tuo tarpu Vakaruose nuo teksto atsigręžta į kultūrinį kontekstą, šis pokytis ryškiausias Vakarų Europos ir Amerikos anglakalbėje literatūroje. Ž. Pärtlas nesiūlė nuvertinti savo kolegų darbų, argumentuodama, kad muzika – ypatinga neverbalinė kalba, tad muzikos kūrinį notacija leidžia atpažinti svarbiausius dalykus: tradicines formas ir kūrybingų asmenybių indėlį. Pasak jos, Rytų Europos mokslininkų darbai neturėtų būti laikomi pasenusiais, nes tekstą galima papildyti kontekstu, susieti anksčiau struktūrinius-tipologinius ir šiuolaikinei antropologijai būdingus socialinius tyrimus. Be to, XXI a. pradžioje jaučiamas susidomėjimo muzikos analize pakilimas ir vakarietiškoje etnomuzikologijoje.

R. Tsurtsumia (*Georgian Traditional Music Today: Revival as Preservation?*) priminė, kad liaudies muzikos analizė, savitų melodikos ir ritmikos bruožų paieška buvo svarbi Rytų Europos tautų kultūrinės tapatybės kūrimui. Remdamiesi šiais bruožais, gruzinų ir kitų tautų kompozitoriai XX a. pradžioje kūrė tautinę muzikos kalbą, savitą akademinės muzikos tradiciją. XXI a. senovinių, nugludintų muzikos bruožų nebeieškoma, etnomuzikologus labiau domina ne muzikos pastovumas, bet jos kaita, naujų melodijų bei ritmų atsiradimas. Lenkų mokslininkė Sławomira Żerańska-Kominek (*Vanishing Boundaries. Anthropologisation of (Ethno)musicology and Its Discourses*) teigė, kad XXI a. savo struktūrą reorganizuoja visi humanitariniai mokslai, ambicingą antropologiją seka ne tik etnomuzikologija, bet ir apskritai muzikologija, kuri ieško naujų metodų ir plečia savo tyrimų lauką. Ji išskyrė tokias šešias muzikos antropologijos atramas: kultūra, kontekstualumas, savirefleksija, savitumas, išsamumas, lauko tyrimai.

Daugelyje pranešimų buvo kalbama apie šiuolaikinės liaudies muzikos pastovumą ir kaitą, folkloro judėjimą, santūrų tradicijos saugojimą ar drąsų jos atnaujinimą. Ewa Dahlig-Turek pranešime *The (Polish) Ethnomusicologist on the Free Market* pastebėjo, kad socialistinėje Lenkijoje buvo manipuliuojama liaudies muzika, tuo metu atsiradusios ideologizuotos sceninės folkloro formos klausytojams neatrodė patrauklios. Tačiau pastaruoju metu, kai „liaudiško stiliaus“ muzika pasidarė artimesnė gyvajai tradicijai, išaugo ir publikos susidomėjimas, nauji žanrai ir stiliai, kuriantys sąsajas tarp senojo kaimo ir miesto, pritraukia vis daugiau klausytojų. Ji atkreipė dėmesį ir į etnomuzikologų veiklos galimybes šių dienų ekonominėmis sąlygomis.

Kadangi konferencijos vieta suteikė galimybę plačiau pristatyti folkloro judėjimą Gruzijoje, jam buvo skirti net keli pranešimai. Tamazas Gabisonia (*Georgian Authored Folk Song of the Soviet Epoch, as a Victim of "Authenticism"*) pasakojo, kad sovietmečiu daugiabalsės gruzinų muzikos grupių vadovai (muzikos mokytojai, chorvedžiai ar savamoksliai muzikai) intensyviai kūrė naujas dainas, ir toji autorinė, nuo tradicijos menkai tenutolusi kūryba irgi buvo laikoma „folkloru“. Dabar, dvidešimt pirmame šimtmečiu, kai visuomenėje vertinamas ne tiek kolektyviškumas, kiek individualumas, „autorinė tradicinė daina“ jau atrodo tarsi savime suprantama, visos šiandieninės folkloro inovacijos turi autorius. Teona Lomsadze (*Georgian Ethno-Fusion Groups: Another Alternative for the Preservation of Traditional Music*) kalbėjo apie tradicinės muzikos sąveiką su kitais muzikos stiliais – roku, džiazu, populiariąja ir elektronine muzika. Pasak pranešėjos, vieni folkloro gaivintojai domisi praeities muzika, archyviniais įrašais, kiti siekia susikurti individualių stilių, dar kitus traukia globalios tendencijos, šiandieninės mados. Nemažą įtaką daro išėivijos muzikantai, pavyzdžiui, garsus pianistas Giorgis Mikadze, muzikavęs kartu su vyrų dainininkų grupe „Basiani“, didelio pasisekimo sulaukusi folkdžiazo grupė „Irao“.

Gruzijos temą tęsė ir JAV etnomuzikologė Marina Kaganova, savo pranešime *Between the Voice and the World: Community as Mediated Through Vocal Musical Practice* gvildenusi, kaip gruzinų tradicinis polifoninis muzikavimas kuria „muzikinius sociumus“. Buriant tokias bendrijas svarbu, kad „dainininkų iš įvairių regionų balso savybės yra ne tiek asmens individualybės, kiek pačios [etnomuzikinės] vietovės ženklas“.

Ne vienas pranešėjas kritikavo tradicijos norminimą – kultūros centrų ren-

giamas folkloro ansamblių apžiūras, kai pasirodymus vertina komisija. Tam buvo skirtas Latvijos atstovės Andos Beitanės pranešimas *Let's Go to the Market? The Folklore Festival as a Marketplace*. Jos nuomone, taip buvo ir tebėra kuriamos programos, tinkamos folkloro festivaliams, tačiau atitrūkusios nuo gyvenimo. Jų išpūdis apgaulingas, nes apžiūrai, scenai sukurti produktai pristatomi kaip šiandieninė „gyvoji tradicija“. Lenkų etnomuzikologas Tomaszas Nowakas (*An Ethnomusicologist between the Stage and the Jury Table: the Polish Case*) pritarė minčiai, kad kultūros vadybininkai ir etnomuzikologai neturėtų pervertinti savo vaidmens ir leistų atlikėjams pasirinkti, ar jie nori grįžti prie savo šaknų, gaivinti nykstančias tradicijas, ar nori būti šiuolaikiški. Tomaszas net pajuokavo, kad muzikantai yra intelektualūs ir geba pagroti taip, kad patiktų ir jiems patiems, ir klausytojams, ir komisijai. Tai gi reikėtų suvokti, kad ne vien etnomuzikologai diskutuoja apie tradiciją ir modernumą, tai daro ir liaudies muzikantai, tik kitaip – muzikuodami, kurdami.

Mokslininkė iš Didžiosios Britanijos Caroline Bithell (*Local Musicking, Global Activism and a Borderless Ethnomusicology for the 21st Century*) supažindino su turbūt naujausia miesto folklorine raiška – muzikiniu aktyvumu įvairiuose protesto renginiuose, demonstracijose. Profesų, gamtosaugos ar moterų teisių aktyvistai ir aktyvistės susiburia į spontaniškus chorus ar orkestrėlius ir stengiasi patraukti praeivių dėmesį dainuodami tai progai tinkamas dainas, triukšmaudami, muzikuodami. Paprastai šie pasirodymai nufilmuojami ir tuoj pat paviešinami socialiniuose tinkluose, norint kuo greičiau ir plačiau paskleisti žinią apie įvykusį renginį. Kadangi demonstrantai iš anksto nesi-ruošia, nerepetuoja, tad ir jų pasirenkami

muzikos kūriniai dažniausiai būna visiems gerai žinomi, tradiciniai.

Ulrichas Morgensternas (*Public Discourse on Folklore in Contemporary Russia between Artistic Practice and Ideology*) pasakojo apie Rusijos folkloro judėjimo dalyvių pažiūras ir jų skleidžiamas idėjas. Pasak austrų mokslininko, šiuolaikinio rusų folkloro judėjimo dalyvių daugumą sudaro nuosaikių pažiūrų žmonės, besidomintys gyvąja tradicija ir siekiantys ją išsaugoti; jie važinėja į kaimus, klausosi senųjų įrašų arba mokosi vieni iš kitų. Tačiau greta šių tautinėmis ir religinėmis vertybėmis besiremiančių žmonių reiškiasi ir kraštutinių pažiūrų asmenys, galima pastebėti ir militaristinį diskursą (pvz., Rusijos pergalių, karingų kazokų aukštinimas), taip pat pasakojimus apie pagoniškos rusų kultūros didybę, dabartinės rusų kultūros išskirtinumą, Europos nuopuolį.

Tyrimų metodus gali gerokai pakoreguoti savita tyrimų situacija; tai savo pranešimais pailiustravo mokslininkės iš Didžiosios Britanijos Laudan Nooshin (*'Angel of Salvation'? Gender Dimensions of Music and the Internet in Iran*) ir Hettie Malcomson (*Academic Knowledge, Hip Hop and Violence in Mexico*). L. Nooshin atkreipė dėmesį, kad šiais laikais tyrimai dažnai remiasi internete randama medžiaga, ir dėl to atsiranda „utopinių diskursų pavojus, kai internetas pateikiamas kaip demokratinė erdvė, atsietą nuo galios santykių „realiame“ pasaulyje“. Pavyzdys – Irano moterų muzikavimas, kurio viešinimas internete griežtai ribojamas. Į H. Malcomson lauko tyrimų situaciją pakliūti norėtų turbūt ne kiekvienas – ji tyrė hiphopą ir jo kūrimo aplinkybes Meksikos kriminaliniame pasaulyje. Išskyla dilemos, susijusios ir su tyrėju, ir su pateikėju saugumu.

Davidas Verbučis iš Čekijos (*Living and Touring with American DIY Youth:*

Participation and Ethnography in Western Popular Music Research) ragino grįžti prie „senų“ sociologinių ir muzikologinių lauko tyrimų metodų, išvelgdamas jų naudą tiriant naujus reiškinius. Tai jis iliustravo savo patirtimi bendraujant su amerikiečių DIY (*‘Do It Yourself’*) muzikinės subkultūros atstovais. Čekų etnomuzikologė Alena Libánská pranešime *The Ethnomusicologist as a Subject of Her Own Research: the Use of a Reflexive Approach in the Research of Balkan Music in Prague* plėtojo ankstesniuose ESEM’uose nagrinėtą savo temą – kalbėjo apie introspekcijos ir „autoetnografijos“ pranašumus ir pavojus. Viena vertus, tokie metodai suteikia „intymų žinojimą apie tyrimų lauką, jo kalbą, socialinius veikėjus ir problemas“, kita vertus, kelia „potencialaus svarbių analizės ir interpretacijos momentų nepastebėjimo“ pavojų. Serena Facci iš Romos (*Problems of Method in Fieldwork among the Immigrant Christian Communities in Rome. Comparative Approaches*) analizavo aštuonis įvairių konfesijų „Aleliuja“ atlikimus, gretino jų savybes muzikinių dichotomijų skalėse (melizmika-silabika, monodija-polifonija, monodija-heterofonija ir t. t.). „Emocija, vadinama „džiaugsmu“, muzikos atlikime gali reikštis skirtingai, tai priklauso nuo geokultūrinių nuostatų.“

Austė Nakienė (*“Forest Brothers”: Historical Narrative and Singing Tradition*) kolegoms iš Rytų ir Vakarų Europos papasakojo apie pokario lietuvių partizanų kovas ir jų pačių bei jų artimųjų sukurtas dainas, kurios šiuo metu yra daugiausia emocijų keliantis dainuojamosios tautosakos žanras. Antrasis pasaulinis karas visoms Europos tautoms tebėra skaudulys, tačiau jų prisiminimai, istoriniai pasakojimai skiriasi: kitaip kalbama apie priešus ir laisvės kovotojus, karo nusikaltėlius ir aukas, pralaimėjimus ir pergales. Visą sovietmetį lietuvių

partizanai, kuriuos žmonės vadino „miško broliais“, buvo niekinami ir vadinami banditais. Mūsų istorikams reikėjo surinkti duomenis ir įrodyti, kad partizanų būriai buvo gerai organizuoti, o jų veikla koordinuota. Nepriklausomoje Lietuvoje partizanai vadinami didvyriais, o jų atminimo išsaugojimas laikomas svarbia patriotine ir edukacine misija.

Kaip ir kasmet, vyko ESEM’o generalinė asamblėja – narių susirinkimas, kuriame, be einamųjų organizacinių, finansinių, Statuto redagavimo reikalų, buvo nuspręsta publikuoti Johno Blackingo paskaitą (prestižinių ESEM’o pranešimų) rinkinį, ateityje daugiau dėmesio skirti stendinių pranešimų sekcijoms. Išrinkti ir nauji ESEM’o tarybos nariai – jais tapo Thomas Solomonas (Norvegija) ir Rytis Ambrazevičius (Lietuva).

Pasitinkant 2018 metus, Baltijos šalyse auga susidomėjimas nesena, kolektyvinėje atmintyje dar gerai išlikusia istorija, taip pat ir karinėmis-istorinėmis dainomis. Pažymint Baltijos šalių nepriklausomybės šimtmetį, kitamet ESEM’o konferenciją nutarta surengti Latvijos sostinėje Rygoje.

Austė Nakienė, Rytis Ambrazevičius

KONFERENCIJA ESTŲ TAUTOSAKOS ARCHYVO 90-MEČIUI PAMINĖTI

Šių metų rugsėjo 25–28 dienomis Tartu mieste, Estų literatūros muziejuje, buvo surengta tarptautinė konferencija „Archyvai kaip mokslo centrai: iniciatyvos ir įtakos“ (*Archives as Knowledge Hubs: Initiatives and Influences*). Šiuo renginiu, subūrusiu daugelį mokslininkų iš viso pasaulio, paminėtas Estų tautosakos archyvo (*Eesti Rahvaluule*

Archivo) įkūrimo 90–metis. Pasveikinti kolegų Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto vardu į Tartu buvo nuvykusios Tautosakos archyvo skyriaus darbuotojos Austė Nakienė ir Rūta Žarskienė.

Šventinį renginį pradėjo vyresniosios kartos mokslininkė Mall Hiiemäe, perskaičiusi pranešimą, pavadintą taip pat kaip ir konferencija. Pranešėja apžvelgė folkloro archyvų sampratos kaitą nuo XVIII a. švietėjo Johanno Gottfriedo Herderio laikų iki šių dienų. Pasak M. Hiiemäe, anuomet folkloro rinkėjai tikėjosi sukaupti „senovinių brangenybių“ saugyklą, iš surinktos medžiagos sudėlioti „praeities kroniką“. Didysis XIX a. estų folkloro rinkėjas Jakobas Hurtas ragino tradiciškai tebegyvenusius žmones užrašinėti dainas, pasakas, patarles, mįsles, atkreipti dėmesį į senovę menančius papročius ir tikėjimus. XX a. pirmojoje pusėje, kai Oskaras Looritsas įkūrė Estų folkloro archyvą, jau tikėtasi užrašyti nebe senienų, bet „sąkytinės liaudies kūrybos“, „gyvosios tradicijos“ pavyzdžių. Specialiai tautosakos rinkimui įkurtoje įstaigoje daug dėmesio skirta tautosakos užrašymo metodologijai, jos tvarkymui bei sisteminimui. Tuo laikotarpiu siekta, kad archyve sukaupta medžiaga atspindėtų visumą, būtų aprėpti visi etnografiniai regionai ir visi tautosakos žanrai, neliktų vadinamųjų baltų dėmių. XXI a. archyvų darbuotojams vėl keliami kiek kitokie tikslai: šiais laikais svarbiausias dalykas – archyvuose saugomų kolekcijų „žinomumas ir matomumas“, medžiaga turi būti tinkamai pateikta ir lengvai pasiekama šalies ir užsienio lankytojams. Tačiau jei kultūriniais–antropologiniams tyrimams naudojama medžiaga yra asmeninio pobūdžio, tai turi būti apsaugoti asmeniniai pateikėjų duomenys.

Kolegei už apžvalgą dėkojo ir jos mintis tęsė dabartinis Estų tautosakos archy-

vo vadovas Risto Järvas. Jis juokavo, kad daugelis folkloro archyvų skelbiasi esą turtingiausi, sukaupe daugiausia folkloro vienetų, tačiau daug svarbiau, kad archyvai išties būtų mokslo centrai, kad jie telktų tautosakininkų ir antropologų bendruomenes. Juk žinoma ne viena patarlė, kad viską lemia ne didumas, bet efektyvumas.

Baltijos šalių folkloristikos istoriją tirianti Indijos mokslininkė Sadhana Naitani (pranešimas *Related by Contradiction: Folklore and Archive*) teigė, kad folkloras yra takus, nuolat kintantis, o folkloro archyvai nori jį „sustabdyti, įamžinti“, tad siekis nuolatinį procesą paversti statišku gali pasirodyti prieštaringas. Pasak viešnios, nuo to, kiek ir kokios medžiagos išlieka archyvuose, priklauso tai, ką ateityje žinosime apie praeitį: kieno balsai bus garsūs, o kieno – tylūs. Ji pasidalijo ir įspūdziais, patirtais tiriant tautosakos archyvų veiklą sovietmečiu. Nors atrodo, kad archyvai kontroliuoja jiems patikėtą informaciją ir viešina vertingiausią jos dalį visuomenei, bet archyvus irgi kontroliuoja aukštesnės institucijos. Jų įsikišimas kartais labai komplikuoja ryšius tarp tradicijos saugotojų, tautosakininkų ir valstybės įsteigtų archyvų.

Ryšių tarp tautosakos rinkėjų ir pateikėjų svarbą pabrėžė ir latvė Dacė Bula (*Hidden Tales: Contextualism, Reflexivity and Folklore Archives*). Pasak jos, archyve saugoma informacija nėra tiesiog surinkta ir saugoma, tai būtų pernelyg paprasta. Rinkiniai atsiranda tautosakininkams bendraujant su pateikėjais – tik artimai ir nuoširdžiai bendraujant sąkytinę tradiciją galima paversti rašytine. Ji sakė, kad labai įdomu analizuoti kai kurių tautosakininkų ekspedicijos dienoraščius, užrašus, pastabas po užrašytais kūrinių. Iš jų atsiskleidžia tautosakos rinkimo sąlygos ir metodai, taip pat ideologijos, dariusios

įtaką vienokių ar kitokių kolekcijų kaupimui archyvuose.

Latvijos folkloro archyvo vadovė Rita Treija pranešime *Oskar Loorits in Latvia* aptarė Estijos ir Latvijos folkloro archyvų įkūrėjų Oskaro Looritso ir Anos Berzkalnės asmeninius ir profesinius santykius; ji rėmėsi jų susirašinėjimu ir spaudoje išlikusiomis žiniomis. Kadangi Latvijoje folkloro archyvas buvo įkurtas anksčiausiai iš Baltijos šalių (1924 m., Estijoje – 1927 m., Lietuvoje – 1935 m.), iš jo vadovės buvo galima pasisemti patirties. Tačiau O. Looritsas dažnai atvykdavo į Latviją ir kitais reikais – jis buvo aktyvus lyvių tautinės mažumos teisių gynėjas. Galiausiai dėl griežtų kritinių pastabų Latvijos vyriausybei jis buvo paskelbtas tautų kiršintu ir nepageidaujamu asmeniu ir jam buvo uždrausta atvykti į Latviją.

XX a. pradžios folkloro rinkimo bei skelbimo istorijai, ryšiams tarp Lietuvių mokslo draugijos narių, dirbusių okupuotame Vilniuje, ir Kaune veikusių nepriklausomos Lietuvos tautosakininkų buvo skirtas R. Žarskienės pranešimas *The Folklore Activities of the Lithuanian Science Society: Utopian Goals or Insightful Ideas?* Ji pabrėžė, kad du pasauliniai karai, okupacijos labai trukdė tautosakininkams įgyvendinti išsikeltus tikslus, tačiau tie tikslai nebuvo pamiršti ir palankesniais laikais įgyvendinti. Po šio pranešimo kilusioje diskusijoje siūlyta parašyti bendrą trijų Baltijos šalių folkloro archyvų įkūrimo ir veiklos tyrimą, pabandyti susieti archyvams vadovavusių mokslininkų – Annos Berzkalnės, Oskaro Looritso ir Jono Balio biografinius duomenis.

Estų mokslininkas Ūlo Valkas (*Folklore Archived in a Literary Museum: Conceptual Entanglements and Consequences*) teigė, kad institucinė sandara, kai Estų tautosakos archyvas yra Estų literatūros muziejaus padalinys, skatina pamąstyti apie

sąkytinės ir rašytinės tradicijos santykį. Devynioliktame šimtmetyje manyta, kad folkloras yra praeities kultūros atspindys, todėl skubėta rinkti archajiška estetika pasižyminčias nykstančias jo formas. Anuomet išsilavinę žmonės ėjo pas neraštingus, tačiau užrašytus archaizmus vertino moksliniu požiūriu (kaip 1886 m. sakė J. Hurtas, „mokslas neturėtų nieko ignoruoti“). XX a. mokslininkai daug dėmesio skyrė sąkytinės ir rašytinės literatūros sąveikai, bet nagrinėjamuose pavyzdžiuose labiau vertino raiškos tradiciškumą, o ne individualų indėlį. Būta ir nemažai tyrimų, atskleidžiančių, kad tautosaka gali būti įkvėpimo šaltinis profesionaliems kūrėjams, gebantiems ją paversti moderniu kultūros reiškiniu. Šiais laikais tradicinė kūryba jau siejama su kultūros evoliucijos paradigma, tai išplečia jos ribas, tačiau, pranešėjo nuomone, folklorą būtų galima dar labiau sieti su modernybe. Folkloro archyvui irgi reiktų būti kuo šiuolaikiškesne įstaiga.

Pasak Mari Sarv (*Folklore Collections in the Service of Estonian Society: Integrity in Diversity*), folkloro archyvų svarba šiandieninei visuomenei yra beveik tokia pat kaip ir folkloristikos. Jie turėtų ne tik saugoti vertingas kolekcijas, bet ir siųsti žinias visuomenei, tenkindami jos komunikacinius poreikius. Archyvarai turėtų dokumentuoti savičiausius šių dienų savaiminės, neinstitucinės, kultūros reiškinius, įrašyti rečiau girdimų, į šalį stumiamų, kitą nuomonę turinčių visuomenės grupių balsus, suteikti visuomenei informaciją, kuri galėtų būti jai aktuali, įsiterpti į šių dienų kultūrinės bei istorinės informacijos lauką.

Kai kurie pranešimai buvo perskaityti nuotoliniu būdu, pavyzdžiui, Kalifornijos universiteto mokslininko Timothy'o Tangherlinio (*Developing the (Thick) Digital Folklore Archive*). Jis siūlė, į ką reiktų atkreipti dėmesį vykstant sparčiam archy-

vinės medžiagos skaitmeninimui. Atėjus „skaitmeninių archyvų amžiui“, jau negana džiaugtis visiems prieinama gausybe medžiagos ir atsivėrusiomis naujomis pažinimo galimybėmis. Reikėtų rūpintis, kaip sutvarkyti tą medžiagą, kaip susieti duomenis, kurie galėtų vieni kitus papildyti. Prisimindamas Cliffordo Geertzo „tiršto“, išsamaus antropologinio aprašymo metodą, jis ragino kurti ir „tirštus“, įvairius duomenis susiejančius skaitmeninius archyvus. Jie labai pasitarnautų tiek biografijų tyrimams (leistų susieti to paties asmens užrašus, laiškus, fotografijas, spausdintus darbus), tiek kolekcijų (būtų matyti, kaip jos pradėtos kaupti, kaip pasipildė ar kaip buvo pradangintos, kas buvo daroma jas atkuriant, restauruojant, tiriant, interpretuojant).

Šioje apžvalgoje neįmanoma paminėti visų didelėje tarptautinėje konferencijoje nagrinėtų temų. Baigiant norėtusi pasidžiaugti, kad Estų folkloro archyvo 90-mečio minėjimas buvo tikrai iškilmingas, konferencijos svečiai galėjo ne tik pasiklausyti pranešimų, koncerto, bet ir apžiūrėti specialiai surengtas fotografijų ir sovietmečiu cenzūruotų tautosakos rinkinių parodas, dalyvauti naujų leidinių pristatyme, viktorinoje, ekskursijoje po Tartu senamiestį (jos metu buvo pasakojamos su senaisiais pastatais ir jų gyventojais susijusios legendos), apsilankyti neseniai atidarytame Estijos nacionaliniame muziejuje (ten išmoningai pasinaudota archyvine garso ir vaizdo medžiaga – iš jos sukurta estų liaudies dainoms skirta instaliacija).

Kritiška gaida nuskambėjo diskusijose išsakytas nepasitenkinimas šių dienų kultūros politika. Tautosakinės ir antropologinės medžiagos kaupimas bei saugojimas archyvuose yra valstybės ir visuomenės susitarimas, tad neaišku, kodėl šiais laikais nuolatinei archyvų veiklai užtikrinti tenka prašyti konkursinio finansavimo. Ar tam

neturėtų būti skiriamas nuolatinis finansavimas? Juk kasmet rašyti paraiškas, dvejoti, ar parama bus skirta, derėtų tada, jei jos prašoma ne institucijų ar jos padalinių veiklai, bet individualiems tyrimams.

Austė Nakiene

TARPTAUTINĖ JAUNŪJŲ FOLKLORISTŲ KONFERENCIJA NARVOJE

Spalio 4–6 dienomis vykusį septintąjį Tarptautinę jaunųjų folkloristų konferenciją visus dalyvius pakvietė į Estiją, į Narvos miestą. Ši vieta pasirinkta ne atsitiktinai: šalia sienos su Rusijos Federacija esanti Narva labai tiko, nes šiųmetės konferencijos tema – „Tapatybės ribas brėžiant“ (*Negotiations of Belonging*). Anot renginio organizatorių, pati *priklausymo koncepcija* yra gana nauja sąvoka socialinio gyvenimo tyrimuose. Po šiuo terminu slepiasi įvairių socialinių kategorijų sankirtos, daugialypės tapatybės bei kiti konstruktai, plečiantys mūsų mąstymo ribas, todėl svarbu diskutuoti ne tik įvairius bendruomeniškumo aspektus, bet ir tai, kokią funkciją tuose kontekstuose atlieka folkloras. Pagrindiniai klausimai, kuriuos kėlė konferencijos rengėjai, kvietė nagrinėti liaudiškąją (ne)priklausymo sampratą, tikrąją ir politinę (arba ideologinę) priklausomybę, vietos ir jautimosi jos dalimi sąsajas ir t. t.

Į Tartu universiteto Narvos kolegiją skaityti pranešimų atvyko apie penkiasdešimt magistrantūros ir doktorantūros pakopose studijuojančių jaunųjų tyrėjų iš trylikos pasaulio šalių: Estijos, Lietuvos, Latvijos, Čekijos, Suomijos, Švedijos, Vengrijos, Islandijos, Italijos, Indijos, Ukrainos, Didžiosios Britanijos ir Rusijos.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui atstovavo doktorantės Vita Džekčioriūtė-Medeišienė ir Asta Skujytė-Razmienė, taip pat jaunesnioji mokslo darbuotoja dr. Lina Leparskienė.

Skaityti paskaitas konferencijoje buvo pakviestos Nira Yuval-Davis iš Rytų Londono universiteto ir Tuulikki Kurki iš Rytų Suomijos universiteto. N. Yuval-Davis paskaita „Tarpsektoriškumas, nelygybė ir ribų nustatymai“ (*Situated Intersectionality, Inequality and Bordering Processes*) buvo skirta aptarti jos siūlomam socialinių kategorijų sankirtų analizės metodui, kuris padeda analizuoti, atskirti ir paaiškinti kylančias įvairaus pobūdžio nelygybes (socialines, politines). Taip pat profesorė aptarė, kaip tam tikrų socialinių grupių atribojimas nuo įvairių socialinių procesų šias nelygybes dar labiau sutvirtina ir sudaro sąlygas joms gyvuoti. Tuo tarpu dr. T. Kurki paskaitoje „Naratyvinis ambivalentiškumas ir tarpinis identitetas bei savastis suomių ir rusų nacionaliniame paribyje“ (*Narrating Ambivalence and the In-betweenness of Identities and Belonging in the Finnish Russian National Borderlands*) pristatė pasienio zonų kultūrų tyrimus. Pasitelkdama *hipererdvės* ir *įribinimo* sampratą, ji atkreipė dėmesį į naują tyrimų lauką folkloristikoje – valstybių pasienio regionų kultūras, kurios dažnai nesutampa su valstybine kultūros ar tapatybių samprata.

Per tris konferencijos dienas paralelinėse sesijose jaunieji folkloro tyrėjai pristatė įvairiausių tyrimų objektus ir jų analizes. Buvo labai įdomu sužinoti, ką tiria kitų šalių kolegos: nagrinėti ne tik tradiciniai objektai (tokie kaip estų *Kalevala*), bet ir Rygos barų kultūra, Palermo gatvės užkandinių maistas, Suomijos šventvietės ir kt. Instituto doktorantės pristatė su rašomomis disertacijomis susijusius tyrimus. V. Džekčioriūtė-Medeišienė pranešime „Priklaus-

santis dviem pasauliams: vaikas kaip mitinė būtybė tradicinėje lietuvių kultūroje“ (*Belonging to Two Worlds: The Child as Mythical Creature in Traditional Lithuanian Culture*) nagrinėjo vaiko kaip *Kito* sampratą XIX a. pabaigos–XX a. pradžios tradicinėje lietuvių kultūroje, A. Skujytė-Razmienė pranešime „Ligos ir žmonės: ribos, judėjimas ir priklausymas“ (*Diseases and People: Borders, Mobility and Belonging*) atkreipė dėmesį į ligų ir skirtingų erdvių ryšį XIX a. pabaigos–XX a. pradžios lietuvių liaudies medicinos, tikėjimų bei sakmių tekstuose.

Konferencijos uždarymo metu vienas iš rengėjų, Tartu universiteto folkloristas Ūlo Valkas ne tik pastebėjo, kad Jaunųjų folkloristų konferencija plečia savo akiračius, auga tiek dalyvių skaičiumi, tiek naujomis temomis, bet ir paskelbė džiugią žinią: kitų metų rugsėjo mėnesį konferencija pirmą sykį vyks Rygoje, Latvijos nacionalinėje bibliotekoje. Latvijos folkloro archyvų įsitraukimas į šios konferencijos organizavimą leidžia viltis, jog bendradarbiavimas tarp Baltijos šalių jaunųjų tyrėjų ateityje dar labiau stiprės.

Asta Skujytė-Razmienė

SEMINARAS TARTU APIE SOVIETMEČIO ATMINTĮ AUTOBIOGRAFINIUOSE PASAKOJIMUOSE

2017–2019 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Sakytinės tautosakos skyriuje įgyvendinamas Lietuvos mokslo tarybos pagal programą „Modernybė Lietuvoje“ remiamas projektas „Individualaus modernėjimo siužetai pirmosios kartos miestiečių autobiografiniuose pasakojimuose (pokario Vilnius)“ (sutartis Nr. S-MOD-17-11).

Projektą vykdo šio skyriaus darbuotojos dr. Radvilė Racėnaitė (projekto vadovė) ir dr. Lina Būgienė, taip pat VDU Filosofijos ir socialinės kritikos katedros doc. dr. Jurga Jonutytė ir VDU Socialinių mokslų fakulteto Sociologijos katedros sociologijos krypties doktorantė Mykolė Lukošienė.

Teoriniai miesto fenomeno tyrimai mokslininkus domino seniai, tačiau miesto studijos Lietuvoje iki šiol nebuvo sistemingai plėtojamos kaip atskira urbanistinės filosofijos, šiuolaikinės miesto sociologijos ar miesto antropologijos kryptis. Daugiausia šioje srityje yra nuveikę pavieniai tyrėjai (kultūrologai, istorikai, literatūrologai), dėl asmeninių akademinų interesų pasirinkę miestą kaip savo mokslinių tyrimų objektą. Pavyzdžiui, buvo gilintasi į bendruosius miesto studijų tyrimo aspektus, į senąją istorinį miesto fenomeną ar Vilniaus istorinę situaciją konkrečiais laikotarpiais. Paminėtina ir keletas mūsų Instituto darbuotojų parengtų įvairiems Vilniaus istorinės raidos aspektams skirtų mokslo leidinių¹.

Tačiau vis dar menkai nagrinėtas pačių miestiečių fenomenas, gyvojoje nūdie-

1 Vilniaus politinė, socialinė, etninė ir religinė fragmentacija vadinamuoju imperiniu laikotarpiu (1795–1918 m.) išsamiai aptarta Mindaugo Kvietkausko sudarytame straipsnių rinkinyje *Imperinis Vilnius (1795–1918): kultūros riboženkliai ir vietinės tapatybės* (2009). LLTI vykdyto ir Almos Lapinskienės kuruoto projekto „Vilniaus kultūrinis gyvenimas“ rezultatai – aštuonios konferencijų pranešimų pagrindu parengtų straipsnių rinktinės: *Vilniaus kultūrinis gyvenimas, 1900–1940* (1998), *Vilniaus kultūrinis gyvenimas, 1939–1945* (1999), *Vilniaus kultūrinis gyvenimas ir Petras Vileišis* (2001), *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: moterų indėlis 1900–1945* (2005), *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: dvasininkų vaidmuo 1900–1945* (2006), *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: draugijų reikšmė 1900–1945* (2008), *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: tautų poliologas, 1900–1945* (2012), *Sostinė kaip tapatumo simbolis: Vilnius ir Kaunas tarpukario kultūroje* (2014).

nos atmintyje reflektuojama moderniosios miestiečių tapatybės steigtis ir raiška; tapimo miestiečiu po Antrojo pasaulinio karo procesas, kuris yra neatsiejamas nuo nostalgiosios tradicinės kaimo kultūros kaip daugelio dabartinių miestiečių kilmės vietos refleksijos; galutinis išsiskynimas į objektyviąją bei mentalinę moderniojo miesto erdvę. Po karo Vilniaus miestiečių sankloda patyrė stiprių sukrėtimų. Viena vertus, brutaliausiu būdu buvo sunaikinta gausi Vilniaus žydų bendruomenė, dėl priverstinės repatriacijos Vilnių paliko jo gyventojai lenkai, o dėl okupacijos emigravo ir dalis lietuvių. Kita vertus, per pirmuosius du pokario dešimtmečius Vilnių užplūdo įvairių tautybių ir socialinės padėties naujakurių banga. Šie žmonės atvyko iš kitų sovietinių respublikų arba iš gana homogeniško Lietuvos kaimo ar miestelio sociumo, jie buvo pripratę prie kitokių erdvių, kitokio kasdienių darbų ir laisvalaikio santykio, kitų laiko ritmų. Dėl to ir miestiečių gyvenimo būdas, ir santykis su miesto erdvėmis jiems buvo menkai pažįstamas. Kaip kito įpročiai ir mąstysena, kaip – koku tempu ir virsmis – formavosi miestiečių santykis su naujai susikūrusia daugiataute ir kitaip daugialype socialine miesto erdvės aplinka, su naujakurių naujais vaidmenimis ir poreikiais, atskleidžia autobiografiniai pasakojimai, kurie bus renkami nestruktūrinto interviu metodu ir vėliau tiriama. Tyrimo rezultatus planuojama pateikti moksliniais straipsniais ir kolektyvine monografija, pristatyti skaidos tekstais ir renginiais visuomenei. Taip pat ketinama sukurti tyrimo medžiagą pristatančią interneto svetainę.

Šį rudenį, spalio 9–13 dienomis, buvo įgyvendinta dar viena iš numatytų projekto veiklų – jungtinis mokslinis seminaras su kolegomis tyrėjais iš Tartu universiteto. Už šį bendradarbiavimą iš estų pusės buvo

atsakinga doc. dr. Ene Kõresaar, Tartu universiteto Etnologijos katedros programų direktorė ir sovietmečio tyrėja, įdėjusi daug pastangų, kad jungtinis mokslinis seminaras ir kitos akademinės vizito programos dalys vyktų išties sklandžiai.

Pažymėtina, kad estų mokslininkai turi didelę autobiografinių pasakojimų (taip pat ir pokario laikotarpio atsiminimų) tyrimų patirtį. Po nepriklausomybės atgavimo XX a. pabaigoje įkurtos Estijos paveldo draugija ir Estų gyvenimo istorijų asociacija, kurių iniciatyva buvo pradėtas ilgametis autobiografinių pasakojimų apie prieškarį Estiją, karo ir pokario metus bei sovietinį laikotarpį rinkimo projektas. Šiuo metu Tartu įsikūrusiame Estų literatūros muziejuje esančiame Kultūrinės istorijos archyve sukaupta labai daug tokių tekstų. Muziejus, kuris yra mokslo įstaiga ir priklauso Estijos mokslų akademijai, ne tik toliau renka, kaupia ir saugo autobiografinius naratyvus, bet drauge su Tartu universiteto mokslininkais skelbia temines tokių pasakojimų antologijas², kuria metodologines analizės gaires, atlieka mokslinius tyrimus³.

Pirmąją seminara dieną iš pradžių savo tyrimų problematiką pristatė trys projekto vykdytojos iš Lietuvos: L. Būgienė perskaitė pranešimą apie pirmosios pokario

miestiečių kartos socialinės ir emocinės adaptacijos būdus, M. Lukošienė nagrinėjo po tremties į Vilnių gyventi atvykusių žmonių išlikimo taktikas ir prisitaikymo strategijas, o R. Racėnaitė aptarė nostalgijos reikšmę interpretuojant asmeninius atsiminimus autobiografiniuose naratyvuose. Seminara metu taip pat susipažinta su Tartu universitete vykdomais sovietmečio atminties ir autobiografinių pasakojimų tyrimais, išklausti penki estų tyrėjų pranešimai. E. Kõresaar pristatė trumpą sovietmečio Estijos kasdienybės, atsispindinčios autobiografiniuose naratyvuose, tyrimų apžvalgą. Kirsti Jõesalu aptarė vėlyvojo socializmo laikotarpio reikšmę estų gyvenimo pasakojimuose. Tiiu Jaago nagrinėjo kultūrinės ribos sampratą pirmuoju asmeniu pasakojamuose tekstuose. Elo-Hanna Seljamaa kalbėjo apie naratyvinę išgyvenimų sovietinėje kariuomenėje atmintį. Doktorantė Pihla Siim pristatė tarp dviejų šalių – Estijos ir Suomijos – gyvenančių estų šeimų patirtį.

Antrąją vizito dieną projekto vykdytojos lankėsi Estų literatūros muziejuje, kur dalyvavo diskusijoje su biografinių naratyvų tyrėjų grupės narėmis Marja Hollo ir Rutt Hinrikus ir susipažino su Estų gyvenimo istorijų asociacijos archyvu, tyrimais ir jų leidžiamais leidiniais.

Trečiąją seminara dieną filosofė J. Jonutytė perskaitė viešą paskaitą Tartu universiteto studentams apie vyresniosios kartos autobiografinių pasakojimų tipus dabartinėje Lietuvoje.

Šis jungtinis seminaras iš tiesų buvo naudinga teorinių ir praktinių sovietmečio tyrimų pažinimo patirtis. Su Tartu universiteto tyrėjais sutarta bendradarbiauti ir ateityje.

Radvilė Racėnaitė

2 *Estonian Life Stories: Women Speak = Eesti elulood: Naised kõnelevad* (1997), *Estonian Life Stories. We Came Back = Eesti elulood. Me tulime tagasi* (1999), *The Anthology of Estonian Life Stories* (vol. I–II, 2000), *My Life in the Estonian SSR = Minu elu Eesti NSV-s* (2003) ir kt.

3 E. Kõresaar. *She Who Remembers Survives: Interpreting Estonian Women's Post-Soviet Life Stories* (2004), E. Kõresaar. *Ideologies of Life: Collective Memory and Autobiographical Meaning-Making of the Past in Estonian Post-Soviet Life Stories* (2005), K. Jõesalu and E. Kõresaar. "Post-Soviet memories and 'memory shifts' in Estonia", *Oral History*, vol. 47 (2), 2016, p. 47–58 ir kt.

TAUTOSAKOS SAVAITĖ KALBOS KULTŪROS METAIS

Tautosakos tekstai (vien tikrai LLTI Lietuvių tautosakos rankraštyne jų sukaupta daugiau kaip du milijonai) mus pasiekia per šimtmečius ir tūkstantmečius žodžiu perduodami iš kartos į kartą. Šitaip istoriškai patikrinama, atrenkama tai, kas vertingiausia: pamokoma, teiktina, vaizdinga ir sklandu. Tokie reikalavimai taikomi ir kalbos kultūrai. Tad visai pamatuotas dalykas 2017-aisiais, be visų kitų įvardijimų, Kalbos kultūros metais Tautosakos savaitę, tradicinę, gyvuojančią nuo 2007 metų, įrašyti į bendrą visų Lietuvoje vykusių šios tematikos renginių programą. Metų pradžioje tai ir buvo padaryta.

Tautosakos savaitė yra ta, į kurią įeina spalio 19-oji. Pasirinkta ji todėl, kad šią dieną yra gimę du lituanistai, gerais darbais nusipelnę lietuvių literatūrai ir tautosakai (per jas – ir kalbos, ir bendrajai kultūrai): rašytojas, Lietuvos universiteto profesorius akademikas Vincas Krėvė-Mickevičius ir stropiausias XX amžiaus tautosakos rinkėjas Jurgis Dovydaitis.

Spalio 16 dieną, pirmadienio vidurdienį, Tautosakos archyvo skyriaus darbuotojai pakvietė kolegas iš kitų skyrių į „Prisiminimų arbatėlę“ – pokalbį su vyresniosios kartos mokslininku, ilgus metus Institute vaisingai besidarbavusiu dr. Kostu Aleksynu. Jis yra aukštos kvalifikacijos redaktorius, daugelio leidinių kalbos ir stiliaus taisytojas, partizanų ir tremtinių dainų klodo kaupėjas bei tyrėjas, daugelio tautosakinių „detektyvų“ išnarpliojas. Pokalbis apie redagavimo reikalavimus bei keblumus, jo paties parengtų dainynų atradimus, anekdotiški pasakojimai apie vadinamosios kolūkinės tautosakos kūrimo atvejus, prisiminimai iš anuomet negausaus Instituto tautosakininkų skyriaus

darbų, ekspedicijų kasdienybės ir kiti pokalbio metu minėti įdomūs mūsų pačių profesinės atminties paveldui įrašyti ir bus saugomi LTR videotekoje.

Tos pačios dienos popietę viešėjo ir Lietuvos edukologijos universiteto Socialinės edukacijos fakulteto Socialinės pedagogikos pirmo kurso studentai. Instituto darbuotoja, LEU lektorė Gražina Kadžytė vedė jiems apžvalginę ekskursiją, viešos paskaitos metu, kuri vyko Tautosakos archyvo skaitykloje ir kurioje dalyvavo ir daugiau besidominčiųjų, supažindino su tautosakos žanrais, rankraščiais, leidiniais, skaitmeninėmis saugyklomis. Pageidaujant paskaitos dalyviams, buvo plačiau aptartos įvairios tautosakos tekstų parinkimo bei panaudojimo galimybės. Kaip iš *Lietuvių liaudies dainyno* pasirinkti tinkamiausias dainas folkloro ansamblių programoms (tai ypač aktualu šiemet, rengiantis Lietuvos 100-mečio Dainų šventei), „Dainų dainelei“, „Tramtatulio“ ir kitiems dainininkų konkursams? Kur ieškoti tautosakos tekstų ir papročių aprašų bendruomenių kalendorinėms vakaronėms? Kaip suprasti ir tinkamai šnekamojoje kalboje vartoti patarles, priežodžius, frazeologizmus bei kitus smulkiuosius tautosakos tekstus? Pastaruoju atveju jaunuosius klausytojus labai sudomino Kazio Grigo knyga *Patarlių paralelės*, kurioje galima rasti gausybę atitikmenų anglų, latvių, lenkų, prancūzų, rusų, vokiečių ir kitomis pasaulio kalbomis lietuviškoms, mums gerai žinomoms patarlėms. Ne vienas iš jų yra buvęs tarptautinėse moksleivių stovyklose, ne vienas ketina dalyvauti studijų mainų programose, todėl knygą ne tik sklaidė, bet kai kurias patarles ir nusirašinėjo, teiravosi, kur galėtų tokią įsigyti. Jiems buvo pasiūlyta pasižvalgyti internetinės knygų prekybos laukuose; ten kartkartėmis pasirodo tikrai vertingų senų leidinių, iškeliaujančių iš namų bibliotekų.

Institute taip pat yra knygų mainų dėžutė centrinių rūmų vestibulyje ir stalas Tautosakos archyvo skaitykloje.

Spalio 17-oji – antradienis – tapo Medardo Čoboto trečiojo amžiaus universiteto (toliau – MČTAU) Literatūros fakulteto (dekanas – gamtos mokslų dr. Romualdas Šimkūnas) kūrybine diena, į kurią susirinko trisdešimt dalyvių. Garbaus amžiaus studentai svečiavosi beveik penkias valandas. Kai kurie jų skaitė savo pačių arba mėgstamų autorių kūrybą, atsiprašydami, kad yra gerokai nutolę nuo tautosakos, nes vaikystėje, tėvų namuose, taip pat jau gyventa „moderniau, europietiščiau“. Atsirado ir tokių, kurie mielai dalijosi pasakų tekstais iš knygų. Šiais atvejais klausytojai ne kartą pertraukė skaitovus, prašydami, kad paaiškintų, ką galėtų reikšti senoviniai, galbūt jau per keletą kartų nebevertojami skambūs, vaizdingi žodžiai, pavyzdžiui, *senoji ladunkos skrynelė*. Toma Lašienė pasaką „Nuostabūs sakalas“ atsinešė knygutėje *Lietuviškos pasakos*, kurią sudarytojas Jonas Balys antruoju leidimu išleido Čikagoje 1951 metais. Kaip pateko knygelė į jos namus, Toma neprisiminė, tačiau sakė, kad mielai skaitydavusi pati sau, vėliau – vaikams, o dabar skaitanti anūkams. Dar maloniau buvo išgirsti tuos, kurie pasakas, sakmes, įvairius pasakojimus, girdėtus iš tėvų ir senelių, iki šiol išsaugojo atmintyje. Tokių, tėvų pirkioje girdėtų, puikių pasakojimų klausytojams pabėrė Irena Liuzinienė, išaugusi Drūkšių ežero pakrantėje, beveik Baltarusijos paribyje, kur, anot pasakotojos, „pilkas smėlis – dera ciktai griikiai“. Netolima jos kaimynė ignalinietė Bronė Nainienė ne tik gražiai pasakojo savo tėviškės tautosaką, bet atsinešusi parodė pagarbiai išsaugotus net penkis partizanų ir kitokių pokario dainų sąsiuvinius, prirašytus brolienės Anelės Kavaliauskaitės-Čiplienės. Šiuos sąsiuvinius Bronė la-

bai brangina, tačiau nukopijuoti tekstus Lietuvių tautosakos archyvui mielai leido. Vyriausia renginio dalyvė, 91 metų Vilija Jurėnienė pasisakė mokanti labai daug tautosakos tekstų, kuriuos pasakojanti rytų aukštaičių uteniškių tarme. Vilija – daugkartinė respublikinio pasakotojų konkurso „Žodzis žodži gena“ Druskininkuose dalyvė ir dažna laimėtoja. Kūrybinės dienos iniciatorius R. Šimkūnas, botanikas, mokslininkas, pamėgęs medžio drožybą ir literatūrinę kūrybą, pastaraisiais metais yra išleidęs keletą knygų ta pačia aukštaičių uteniškių tarme. Jų tekstuose – gimtojo Vyžių kaimo, prigludusio Tauragnų krašto miškuose, tautosakos paveldas, kartais – savitai perkurtas. Jis skaitė naujoviškai interpretuotą pasakaitę apie gaidelį ir vištytę. Oficialioji MČTAU Literatūros fakulteto kūrybinės dienos dalis taip pat buvo nufilmuota ir vaizdo įrašas bus saugomas LTR videotekoje.

Po arbatos pertraukėlės vyko apskritojo stalo diskusija: buvo kalbama apie tautosakos poveikį asmenybės tobulėjimui, jos įtaką literatūros tekstų kūrėjams, pasidalyta asmeninėmis patirtimis. Nemaža ginčų, pasikeitimo nuomonėmis sukėlė tarmiškumo tema: kaip kuriant arba skaitant, pasakojant tarmiškus tekstus išlaikyti kultūrinę santykį tarp dažnai juose pasitaikančių svetimybų ir visuotinai priimtos bendrinės, dabartinės kalbos.

Diena baigėsi žaismingai – „apsišaudyta“ mįslėmis. Štai keletas jų: *Baltos girtos – žali miltai. – Karvė ēda žolę; Piktas senis išbaidė geltonus paukštelius. – Rudens vėjas nudraskė lapus; Murkia katinas ant sienos. – Laikrodis*. Mįslės sužadino anekdotiškus vaikystės atsiminimus. Antai Balėišų Jonukas, per atlaidų vaišes kunigo paragintas užduoti svečiams mįslę, išpoškino: *Boba vėpso, plyšys kėpso, tam plyšy – kermošius!* Atrodo, mįslė labai tinkanti *kermošiaus* temai ir jos įminimas visai

nekaltas – avilys, tačiau tėvai ir raudo, ir balo. Paskui neatsitokėdami vis klausinėjo, kaip jam tai į galvą galėję ateiti... Kadgi vaikas žinotų, kaip... Tokia jau pokštininkė toji tautosaka.

Antroji Tautosakos savaitės diena buvo visokeriopai naudinga tiek svečiams, tiek mūsų rankraštynei, kuris pasipildė vertingais vaizdo įrašais, tekstų nuorašais ir vilties teikiančiais pažadais: pasidalyti namie saugomais dainų sąsiuviniais, atsiminimų albumėliais, fotografijomis ir kitokiais tautosakos paveldui svarbiais dalykais.

Trečiadienį ir ketvirtadienį vyko XXIII folkloro konferencija „Sakytinė tradicija ir rašto kultūra: nuo sankirtų iki tyrimų trajektorijų“. Jos užbaigia ketvirtadienio popietę susieta su *Tautosakos medaus 2017* nominacijos laureato pagerbimo apeiga. Šiemetinis laureatas, muziejininkas ir kraštotyrininkas Balys Juodzevičius, į renginį atvyko su Utenos rajono savivaldybės administracijos palyda: kartu atkeliavo vyriausioji kultūros specialistė, Aukštaitijos etninės kultūros globos tarybos pirmininkė Zita Mackevičienė ir žurnalistė Roma Rutkauskienė. Uteniškių kraštiečių Vilniuje klubo „Indraja“ vardu laureatą pasveikino šio klubo viceprezidentė G. Kadžytė ir valdybos narys R. Šimkūnas. Labai malonus netikėtumas – išgirdusi Tautosakos savaitės anonsą per LRT radijo viktoriną „Ot tai tau“, Balio pasveikinti atskubėjo Aušra Juknevičiūtė, buvusi jo kolegė Valkininkų vidurinėje mokykloje, kadaise pirmojoje jaunų specialistų darbovietėje. Tarp dainingų ir šnekių Dzūkijos krašto žmonių aukštaitis – pusiau anykštėnas, pusiau uteniškis – pasijuto tarsi patekęs į tautosakos traukos lauką. Kartu su mokiniais surinko ir Lietuvių tautosakos rankraštynei pateikė dešimt solidžių tautosakos rinkinių. Taip pat mokytojas pasirūpino perrašyti ankstesniojo tautosakos šiame krašte rinkėjo kunigo

Balys Juodzevičius. *Astos Skujytės-Razmienės nuotraukos fragmentas, 2017. LTRFt 22083*

Prano Bieliausko užrašus, svarbius folkloristikos istorijai. Vėlesni rinkiniai – iš Utenos krašto, daugiausia iš Kuktiškių ir Leliūnų apylinkių. Ilgametis Utenos kraštotyros muziejaus direktorius skatino rinkti tautosaką ir bendradarbius: ekspedicijų metu sukaupta nemažai įvairios tautosakos, saugomos muziejaus fonduose, kuri vėliau buvo susisteminta ir išleista atskiru leidiniu (*Utenos krašto tautosaka: iš Utenos kraštotyros muziejaus rinkinių*, redagavo R. Garsonas, G. Kadžytė, Utena: Utenos spaustuvė, 2005. – 94 p.). Svariausias pastarųjų metų kraštotyrininko B. Juodzevičiaus indėlis į rankraštyną – gausi ir vertinga rankraščių ir garso įrašų kolekcija: Aukštaitijos partizanų dainos, atsiminimai, kita tautosaka. Šią kolekciją ir kitus tautosakos archyve esančius laureato darbus išsamiai yra apžvelgusi Rima Visackienė, kuri rūpinosi perimtos medžiagos inventorizavimu (žr. *Tautosakos darbai*, t. 52, 2016, p. 294–297). Per 2017 metus archyvui parengta ir atiduota dar 18 magnetofono juostų ir 13 kasečių,

tad dabar jau turima visut visutėlė B. Juodzevičiaus surinkta kolekcija. *Tautosakos medaus* nominacija yra simbolinė – laureatui įteikiamas diplomats ir tikro lietuviško medaus indelis. Renginyje dalyvavusius konferencijos dalyvius ir kitus svečius maloniai nustebino uteniškių, savo ruožtu, atvežtos medaus lauktuvės: popietė buvo graži ir saulėta, o arbatėlė – tikrai saldi.

B. Juodzevičiaus atiduotų Lietuvos tautosakos rankraštynui garso įrašų ir rankraščių parodėlė Tautosakos archyvo skaitykloje veikė spalio ir lapkričio mėnesiais, ja domėjosi tiek Tautosakos savaitės metu, tiek ir vėliau Institutą lankiusios ekskursantų grupės.

Tautosakos savaitės renginiai spalio 14 dieną buvo anonsuoti, o spalio 21 dieną aptarti LRT radijo laidoje „Ot tai tau. Klausimai iš kalbos ir literatūros, tautosakos ir etnokultūros“. Konferencijoje ir kitose savaitės veiklose suformuluoti klausimai pateikti radijo klausytojams, teisingai atsakiusieji buvo apdovanoti LLTI leidybos centro tautosakiniais leidiniais.

Grazina Kadžytė

XXIII TAUTOSAKININKŲ KONFERENCIJA

2017 m. spalio 18–19 d. Lietuvos literatūros ir tautosakos institute įvyko XXIII folkloro konferencija „Sakytinė tradicija ir rašto kultūra: nuo sankirtų iki tyrimų trajektorijų“. Konferenciją surengė dvi LLTI Dainyno skyriaus mokslo darbuotojos – Vilma Daugirdaitė ir Jurgita Ūsaitytė. Šiais metais minint ryškius pokyčius į Lietuvos kultūrą įnešusios Reformacijos 500 metų sukaktį, konferencijos organizatorės kvietė dar kartą permąstyti iš esmės su Reformacija prasidėjusias sakytinės ir rašytinės

kultūros sampynas ir pasitelkus folklorinių, istorinių, sociologinių, antropologinių, lingvistinių, literatūrologinių tyrimų metodologines prieigas pažvelgti į jas siejančius arba skiriančius dalykus, mokslinei diskusijai siūlyti naujas senosios raštijos tekstų interpretacijas, kritiškai svarstyti šaltinių rengimo, archyvinės medžiagos publikavimo tendencijas bei problemas akademinės ir vartotojiškos visuomenės poreikių kontekste. Konferencijoje buvo perskaityta 17 mokslinių pranešimų, kuriuos parengė mokslininkai iš LLTI, taip pat iš Lietuvos kultūros tyrimų instituto ir Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto.

Pirmąją konferencijos dieną kalbėjo dešimt prelegentų, parengusių devynis pranešimus. Kęstutis Gudmantas savo pranešime gvildeno įdomią temą – sakytinę tradiciją Lietuvos metraščiuose. Jis pastebėjęs, kad istoriografijoje dažnai nukrypstama į kraštutinumus – sakytinės tradicijos pasitelkimas Lietuvos metraščiuose arba pernelyg sureikšminamas, arba jam beveik neskiriama dėmesio. Prelegentas kalbėjo apie XVI a. Lietuvos metraščius, turinčius vadinamąją legendinę proistorę, kurioje pasitelkiama sakytinė tradicija. Jis atkreipė dėmesį, kad metraštininkai ir jų užsakovas – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Albertas Goštautas buvę krikščionys, tvirtai jaukę į tuometinę Europos kultūros tradiciją, besirėmusią antika ir Šventuoju Raštu. Pranešime nuskambėjo pasergėjimas, kad tyrėjams, norintiems išvengti interpretavimo klaidų, viena vertus, privalu gilintis į viduramžių kronikų hermeneutiką, antra vertus, domėtis šiuolaikiniais sakytinės tradicijos tyrimais.

Liucija Citavičiūtė pranešime pristatė savo šios vasaros radinius Goethe'ės ir Schillerio archyve Veimare. Folkloristų auditorijai buvo nepaprasta išgirsti, kad prelegentė suradusi rankraštinį lietuvių dainų

rinkinį, kurį Goethe'į atsiuntė Liudvikas Rėza. Kad Goethe buvo jį gavęs, paaiškėjo iš jo dienoraščių ir laiškų. Tame archyve rastas ir susirašinėjimas dėl lietuvių dainų rinkinio, iš viso penki laiškai: du Jakobo Abrahamo Penzelio, vienas Goethe'ės ir du Rėzos. Iš tos korespondencijos atskleidžia dainų rinkinio idėjos pradžia ir Penzelio ketinimas užbėgti Rėzai už akių ir su Goethe'ės rekomendacija pačiam išleisti lietuvių dainas (greičiausiai vokiškai). Taip pat rastos dvi Goethe'ės rašytos *Dainų* rinkinio recenzijos, nors iki šiol visuotinai manyta, kad buvusi parašyta tik viena recenzija. Hercogienės Annos Amalijos bibliotekoje Veimare rastas nežinomo 1827 m. Leipzigo leidimo egzempliorius (*Dainos*, išleistas Karaliaučiuje 1825 m.). Goethe'ės name-memorialiniame muziejuje, asmeninėje bibliotekoje, yra išlikęs puošnus Rėzos atsiųstas Goethe'į spausdinto *Dainų* rinkinio egzempliorius, įrištas oda ir puoštas auksu.

Dviejų autorių – Aušros Žičkienės ir Lilijos Kudirkienės – parengtas pranešimas buvo skirtas Bridžiaus Gedkanto, būsimąjo kartografo, artilerijos pulkininko ir karo inžinieriaus, atminimo įrašui, padarytam 1634 m. birželio 1 d. Šis įrašas jau seniai žinomas kaip istorinių ir lituanistinių tyrimų (kalbotyros, etnomuzikologijos, kultūrologijos) objektas. Alegoriniu piešiniu, kuriame įkomponuotas melodijos fragmentas, papuoštas įrašas yra Ragainėje gimusio Christiano Ottero, žymaus matematiko, architekto ir inžinieriaus, atminimų albume. Pranešime buvo bandyta dar kartą patyrinti B. Gedkanto įrašą ir mėginti apibendrinti kai kuriuos iki šiol neaiškius klausimus. Anksčiau tyrinėjusieji įrašą teigė, kad tai esąs liaudies dainos fragmentas, ir siūlė savus variantus, kaip melodinė frazė galėtų atitikti žodžius (*Ne visi medžiai artojams priduoti*). Konferencijos proga perskaityto

pranešimo autorė A. Žičkienė siekė paneigti tokį spėjimą ir tvirtino, kad dvi įrašo dalys – melodija ir tekstas – nesusijusios viena su kita, galbūt tekstas galėtų būti kokia nors paremija, kurias buvo mėgstama įrašyti į atminimus. Tuo tarpu melodija pranešimo autorei primenanti vienos lenkiškos giesmės, skirtos Švč. Mergelei Marijai, melodiją. Nors aptariamasis atminimo įrašas gimė protestantų aplinkoje, tačiau tais laikais protestantizmas patirdavęs nemenką katalikybės (pvz., katalikiškų giesmių melodikos) įtaką.

Antroje šio pranešimo dalyje kita jo autorė – L. Kudirkienė išreiškė nuomonę, kad įrašas albume vargu ar galėtų būti patarlė. Patarlės paprastai turi apibendrinamąją galią ir perkeltinę reikšmę, o jų čia nėra. Paminėtas socialinis sluoksnis – „artojai“ veikiausiai reikštų valstiečius – skatino ieškoti kokios nors realios to meto socialiniame gyvenime. Kaip vieni iš tokių realybės faktų minėtini XVIII a. karaliaus įsakymai Mažojoje Lietuvoje, kuriuos L. Kudirkienė suradusi knygoje *Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams* (1969). Šiais įsakais buvo draudžiama valstybiniuose miškuose kirsti jaunos ąžuolėlius. Iš pradžių paskelbta, jog bus baudžiama už ąžuolėlių išpjovimą ar nukirtimą, o vėliau, valdžiai nesėkmingai kovojant, nuspręsta bausti ir už botkočio, padaryto iš ąžuolaičio, įsigijimą turguje. XVIII a. tai buvęs taip plačiai žinomas reiškinys ir draudimas, kad jie galėję būti žinomi ir anksčiau, XVII a., kai buvo padarytas atminimo įrašas. Tačiau visa tai priimtina kaip analogija, tik analogija įrašo minimai realijai.

V. Daugirdaitė pranešime „Rankraštinis tautosakos rinkinys: akiračiai ir akivarai“ pasakojo apie megztą autentišką pažintį su rankraščiu, leidusią pastebėti jo daugiasluoksniškumą ir problemišumą,

davusių impulsą kitokiai interpretacijos galimybei, negu yra įsivyravusi istoriografijoje. Pradžioje prelegentė išreiškė nuomonę, kad rankraštiniai tautosakos rinkiniai retai tampa mokslinių refleksijų objektu, o ir tais retais atvejais esame įpratę juos vertinti ne kaip kultūros, o kaip lietuvių folkloristikai svarbių asmenybių veiklos faktus. Tyrimo objektu tapo suomių folkloristo Augusto Roberto Niemio (Aukusti Robert Niemi) archyvinis dzūkų dainų rinkinys. Šia proga neminėdama rankraštinio rinkinio sudarytojo nuopelnų, prie kurių būtų nelengva ką nors be pridurti, pranešimo autorė ėmėsi verifikuoti kai kuriuos folkloristikos istoriografijoje įsigalėjusius faktus ir folkloro šaltinių rengimo tradicijoje nusistojusias nuostatas rinkinio tekstų atžvilgiu, ryškino dėl rankraštinio rinkinio pavidalų (viena dalis rinkinio yra originalus rankraštis, o kita – tik jo nuorašas) kylančias iki šiol nesvarstytas komplikacijas, kėlė klausimą dėl tekstų geografijos suponuojamos medžiagos autentiškumo. Kartu šis rinkinys duodąs pretekstą svarstyti, kiek rankraštinis tautosakos palikimas gali būti talpus plačiąja kultūrine prasme. Bronė Stundžienė kalbėjo apie folkloro situacijos kaitą rašto sąlygomis. Atskaitos tašku buvo pasirinktas Lietuvos raštijos istorijoje apibrėžtas laikas – knygų spausdinimo etapas, netrukęs įtraukti ir sakinę tradiciją. Pastarajai tiesiogiai priklausąs folkloras atsidūrė jo prigimčiai svetimoje socialinėje-kultūrinėje terpėje, tarsi atėmusioje dalį jo gyvybės. Svarstydama, kas ir kodėl keičiasi folklore bei jo recepcijoje, folklorą perkeltiant į knyginių formatą, prelegentė rėmėsi lietuvių dainuojamąja tradicija, turinčia trijų šimtmečių dainų skelbimo istoriją. Kaip tik su pirmųjų dainų publikacijų pasirodymu (P. Ruiğys, 1747; J. Herderis, 1778–1779; L. Rėza, 1825 ir kt.) sietinos ir lietuvių tautosakos mokslo užuomazgos:

spaudos dėka pirmą kartą sukurta lengvai prieinamų šaltinių bazė, kuri atnaujinama ir pildoma naujais leidiniais iki dabar. Auditorijai buvo labai prasminga kartu su pranešimo autore pasiaiškinti, kokią adaptaciją spausdinimo procese patyrė ir mūsų dienomis patiria bendroji dainų kultūra.

Aelitos Kensminienės pranešimas buvo sutelktas į lietuvių mįsles, užmenančias su raštu, rašymu susijusius objektus, kurie jose vaizduojami kalbantys tarsi gyvi. Kaip vienas iš pavyzdžių, kuriuose įvardijamas negyvo daikto bylojimas, šnekėjimas, kalbėjimas, prisimintą Martyno Mažvydo *Katekizmo* eiliuotos pratarmės pradžia: *Knygėlės pačios byla lietuoninkump ir žemaičiump*. Vienas iš užmenamų objektų aptariamose lietuvių (ir kitų tautų) mįslėse yra rašomoji plunksna. Lietuvių mįslė apie ją *Nupjauk man galoq, išimk širdį, duok kalbėt* turinti daugiau kaip šimtą užrašymų, ankstyviausias jų aptinkamas XVII a. pabaigoje arba pačioje XVIII a. pradžioje. Iš šių variantų suformuotą tipą pagal egzistuojančias analogijas (*lino kančia, rugio kančia*) sąlygiškai esą net galima pavadinti *plunksnos kančia*. Greta šios ir kitų lietuvių mįslių apie raštą bei rašymą prelegentė minėjo įdomių tarptautinių paralelių.

Radvilės Racėnaitės pranešime, pasitelkus interneto folkloro pavyzdžius, kuriuose figūruoja Dievas, šventieji ir kiti krikščioniški veikėjai, buvo siekiama aptarti, koks yra jų santykis su tradiciniu folkloru ir individualia kūryba. Ilgus amžius iš esmės tik žodžiu plitusi, taigi atmintyje išlaikoma, kalba perduodama ir klausos padarais išgirstama tautosaka skaitmeniniame amžiuje įgijo naujų raiškos ir sklaidos galimybių. Interneto folkloras tapo visų pirma vizualiai patiriamu, rašytinį tekstą ir vaizdus sujungiančiu reiškiniu, kurio nebereikia įsiminti. Tokia tradicinei tautosakai nebūdinga skaitmeninė folkloro gyvavimo

terpė nulemia ir temų bei turinio globalumą, kai pasaulyje paplitę internetinio folkloro pavyzdžiai netrukus tampa žinomi ir Lietuvoje. Dauguma tokių interneto folkloro pavyzdžių pasižymi šiurkštu humoru ir tiesmuka didaktika. Klasikinių naratyvų parodijos, kuriomis siekiama kuo didesnio komiško, yra labai populiarios ir laikytinos gyvybingomis šiuolaikinio skaitmeninio kūrybiškumo apraiškomis.

Grazina Kadzytė kalbėjo apie Šventojo Rašto refleksijas, interpretacijas sakytinėje tautosakoje – sakmėse, patarlėse ir priežodžiuose, anekdotuose. Sakmės, ypač etimologinės, perpasakojančios pasaulio sutvėrimo misteriją, bando išryškinti tam tikrų Dievo kūrinių privalumus, naudingumą, jų reikalingumą. Sakmės lygintinos su atsakymais į pradedančių pažinti pasaulį vaikų klausimus, kurie formuoja tinkamą pamatą pasaulio pažinimui, pasitarnauja kaip katechizacijos įvadas. Patarlėse ir priežodžiuose taip pat rastume nemažai Šventojo Rašto refleksijų, kurios arba tiesiogiai patvirtina jo tiesas (*Dievas davė dantis, Dievas duos ir duonos*), arba jas iškreipia, pavyzdžiui, nutylėjimo, nebaigto sakymo metodu (*Kaip dangui, taip ir ant žemės*). Kartais patarlėse atpažįstami sakmių ar kitų ilgesnių folklorinių tekstų siužetų fragmentai. Anekdotai, piešdami juokingas, kartais absurdiškas situacijas, teikia dar kitokias Šventojo Rašto pažinimo galimybes. Prelezentė iškėlė įdomų pastebėjimą, jog aktyvios ateizacijos metais anekdotai – „kovos prieš religinį tamsuoliškumą priemonė“ – pasitarnavo kaip tik tam, kad Šventojo Rašto tiesos būtų tolydžio palaikomos žmonių atmintyje, o kai ką net paskatintų ieškoti jų pirminio šaltinio.

Rūtos Žarskienės pranešimas buvo skirtas vienam iš pučiamųjų ansamblių liaudiškojo pamaldumo tradicijos reiškinių, iki šiol gyvuojančių Žemaitijoje, kurio ištakos

siekia LDK laikus. Pastaraisiais metais, atlikdama lauko tyrimus Mažeikių ir Skuodo apylinkėse, pranešimo autorė susidūrė su iki šiol netirtu reiškiniu. Čia dar ir šią dieną gyvuoja paprotys ne tik laidotuvių, mirties datos paminėjimų, bet ir per vasarą vykstančius atlaidus, taip pat ir per Vėlines melstis prie artimųjų kapų pasikvietus muzikantus, grojančius pučiamaisiais instrumentais. Pranešime siekta atskleisti šios muzikinės tradicijos šaknis ir prasmes, svarstyta, kodėl meldžiantis už mirusiuosius prisireikia dūdų, kokia yra pučiamųjų instrumentų funkcija ir kiti klausimai.

Antrąją konferencijos dieną buvo perskaityti dar aštuoni pranešimai. J. Ūsaitytės pranešimas buvo skirtas asmeniniams, arba rankraštiniais, dainynams, kuriuos šią dieną jau nedvejodami priskiriame folkloro laukui. Šie dainynai Lietuvoje įsigalėjo ir išpopuliarėjo XIX a. rašto kultūros terpėje. Ankstyviesiems dainynams buvo būdingas rašytinis pavidalas ir neretai literatūrinis turinys, iš esmės jie buvo (ne)folkloriški tiek pat, kiek kitos ano meto asmeninės raštijos formos. Tačiau per beveik pusantro amžiaus rankraštinųjų dainynų dainiškaspoezinis repertuaras smarkiai kito – tekstinį dainynų turinį lėmė pačios kultūros dinamika. Šie rankraštiniai šaltiniai, ilgainiui tapę folklorinės tradicijos savastimi, atspindėjo, kaip žmogus suvokė kultūrą ir save joje. Asmeniniuose dainynuose galima aptikti socialinės ir kultūrinės informacijos, padedančios nusakyti bei įvertinti visuomenės ir individo raštingumą, kuris suvokiamas ir kaip gebėjimas, ir kaip asmens saviraiškos būdas ar tapatybės dalis.

Tomas Petreikis kalbėjo apie senosios lietuvių periodikos, leistos 1823–1940 m., kultūrinės tapatybes, besireiškiančias per šrifto ir kalbų pasirinkimus. Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos kolektyvo užfiksuotais duomenimis, šiuo laikotarpiu

buvo išspausdinti (skaičiuojant su vienkartiniais) 1782 periodiniai leidiniai. Minėtos prieigos galinčios detaliau atskleisti esmines tendencijas, taip pat laikraščių redakcijų ir privačių asmenų apsisprendimus. Aiškiai regima Didžiosios ir Mažosios Lietuvos rašto tradicijų takoskyra. Kita vertus, Reformacijos įtaka per spaudos gotiško šrifto pasirinkimą išryškėjo ir Paprūsės bei JAV lietuvių bendruomenėse; savo ruožtu lotyniškas šriftas pamažu smelkėsi ir į Mažosios Lietuvos lietuvių spaudą. Kalbinės įvairovės analizė rodo, jog lietuvių leidiniuose greta lietuviško teksto arba į jį įterpiant atsirasdavo tekstų kitomis kalbomis. Kitakalbių tekstų pasirinkimai atspindėję lietuvių kalbos lygiavertiškumą tarp kitų Europos kalbų, tenykščių lietuvių emigrantų santykį su emigracijos šalių valstybinėmis kalbomis, ryšį su Rusijos ir Vokietijos kultūriniu palikimu. Iš šrifto ir kalbų pasirinkimo šifruojamos lietuvių periodikos kultūrinės tapatybės, bylojančios apie dinamišką lietuvių tautos kelią į savarankiškumą, jos santykį su aplinkiniu pasauliu.

Rimantas Balsys pasakojo apie Konstantiną Bružą, „paskutinį žemaitį“, nuo XX a. vidurio intensyviai rinkusį kraštotyrinę medžiagą Žemaitijoje (daugiausia – Žemaičių Kalvarijos apylinkėse). Po jo mirties 2005 metais per penkis dešimtmečius sukaupta medžiaga pateko į Telšių „Alkos“ muziejų ir į Lietuvos istorijos institutą. Į muziejų buvo atiduota 17 aplankų, arba apie 1500 ranka rašytų ar mašinėle spausdintų puslapių su iliustracijomis, nuotraukomis ir brėžiniais, o į institutą – 21 aplankas, arba 3000 puslapių, su iliustracijomis, brėžiniais ir apie 600 nuotraukų. Be kitų rūpimų dalykų, prelegentas ieškojo atsakymo į klausimą, kodėl iš šio turtingo palikimo iki šiol bemaž niekas nepublikuota. Nors K. Bružas intensyviai bendravo su profe-

soriais Česlovu Kudaba, Algimantu Miškiniu, Vaciu Miliumi, Angele Vyšniauskaite ir daugeliu kitų mokslininkų, tačiau buvusio tremtinio rinktos medžiagos neskubėta skelbti.

Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė, rengdama pranešimą „Folklorinės refleksijos dailininko raštuose, arba Besimokant antropologijos iš Stasio Eidrigevičiaus“, nemąža gilinosi į šio dailininko rašytus tekstus, o labiausiai – į juose nuolat besikartojančius tėvų namų ir jų aplinkos, šeimos švenčių, darbų ir santykių motyvus, kuriuos esą galima vadinti folklorinėmis refleksijomis. Pranešimo autorė netrukusi pastebėti, kad jos gerokai išsiskiria iš bendro jau seniai įprasto ir kanoniniu tapusio (*už*)rašytinio tradicinės kultūros paveiklo. Juk teisybė, kad lietuvių tradicinės kultūros metraštis jau bemaž du šimtmečius buvęs kryptingai estetizuojamas, – tokį lietuviško kaimo vaizdą fiksavo, įtvirtino ir neskubėjo keisti ištisos folkloristų ir etnologų kartos. Šiuo požiūriu S. Eidrigevičiaus (kaip, beje, ir kai kurie Marcelijaus Martinaičio, Broniaus Radzevičiaus, Norberto Vėliaus) tekstai į šį kiek sustingusį vaizdą gali padėti įsileisti daugiau spalvų ir žaismės. Tai buvo iliustruojama pavyzdžiais. Pranešimui pagrindą ir kryptį davė įvairios S. Eidrigevičiaus publikacijos: knyga *Giedanti gaidžio galva, Kultūros baruose* skelbti egotekstai, interviu įvairiuose leidiniuose ir kt.

Jurga Sadauskienė, pradėjusi pranešimą, auditorijai į rankas įdavė Salomėjos Nėries parengtą, 1934 metais Kaune išleistą rinkinį *Mūsų pasakos*. Tai esąs išskirtinis, nors tiek folkloristų, tiek literatų primirštas leidinys. Sovietmečiu šis pasakų rinkinys savo turiniu prieštaravęs vyravusiai ideologijai. Kai kurie poetės pateikti pasakų, sakmių, legendų tekstai spindi nepaprasta įtaiga, estetika ir psichologizmu. Pranešimo objektu pasirinktas būtent psi-

chologizmas, labiau susitelkiant prie pasakos „Raganius“ analizės. Siekta atskleisti, kaip stipriai Salomėjos Nėries adaptuotų pasakų psichologinis turinys ir įtaiga skiriasi nuo mūsų folklorinės tradicijos ypatumų. Jos parengti tekstai gretinti su Jono Basanavičiaus skelbtomis XIX a. pabaigos pasakomis, kuriose irgi esama individualaus psychologizmo, taip pat pasakų tekstais, užrašytais XX a. viduryje.

Giedrė Šmitienė kaip pranešimo atspirties tašką iškėlė *bendrujų vietų* sąvoką, leidžiančią apibrėžti dalykus, kurie kartojasi net ir kintant socialinėms, istorinėms ir kultūrinėms sąlygoms. Tokiu būdu ši sąvoka jungia skirtingus laikotarpius, susieja sakytines ir rašto kultūras. Nepaisant nutolusių tarpusavyje istorinių tarpinių, numanomas pasikartojimas leidžias kelti tradicijos, jos susidarymo ir išsilaikymo klausimą. Prelegentė kalbėjo apie Janinos Degutytės, iš miesto kilusios poetės, laiškuose aptiktą *žemės patirtį* – prisirišimą prie vietos, nenugalimą norą ją tiesiogiai justi, atsidavimą žemės darbams. Nors šie laišakai atskleidžia individualią patirtį, tačiau jie veikiausiai saugo ir bendresnę lietuvių kultūros reiškinį – žemės ir žemės darbų ilgesį. Pranešimo autorė prieina prie išvados, kad šis ilgesys, užkoduotas genetiškai, iškyla ir veikia net ir be tiesioginio perėmimo.

Modesta Liugaitė-Černiauskienė siekė supažindinti auditoriją su kai kuriomis tarptautinėmis baladžių interpretavimo strategijomis, vaizdžiai sakydama, kad nė vienas baladžių tyrėjas nesąs „vieniša sala“. Nenutrūkstamoje tyrėjų polemikoje gausu paraginimų balades ne tik siaurai tyrinėti, bet ir aprėpti plačiau. Vienas iš tokių raginimų yra kvietimas folkloristams permąstyti savo nuostatą, kad tradicija būtinai esanti „žodinė“ – komercinės, nekomercinės, rašytinės ir spausdintos formos čia yra tokios pat galiojančios (D. Dugaw). Visos

Europos kultūros perėjo neraštingumo, pradinio raštingumo, įsigalėjusio raštingumo etapus, todėl baladžių tyrinėtojai, nagrinėdami tekstus, turėtų atsižvelgti į to meto raštingumo lygį (D. Buchan). Teigiama, kad tradicinio perdavimo efektyvumas tiesiogiai priklauso nuo dainininkų išsilavinimo ir raštingumo, o spausdintas žodis esąs tokia pat lygiavertė tradicijos dalis, kaip ir žodinis perdavimas (F. Eckstorm, Ph. Barry). Pastebima, kad raštu paremtoje kultūroje žodinis perdavimas ir perdavimas per rašytinius šaltinius tarpusavyje sąveikauja (E. Richmond). Prelegentė minėjo baladžių publikavimo istorijos faktus, plačiau kalbėjo apie Vakarų Europoje ir Amerikoje XVI–XIX amžiuje buvusias populiarias ant lakštų spausdintas balades (vad. *broadside ballads*).

Povilo Kriksčiūno pranešime, skirtame virtualiosios raštijos tyrimų problemoms, prisiminta, kad folklorinių ar sufoklorėjusių kūrinių fiksavimas raštu darė juos prieinamus palyginti nedideliu visuomenės sluoksniui (tai buvo žinoma jau seniausiose raštų susikūrusiose kultūrose), tačiau amžiams bėgant veržėsi į platesnes sklaidos erdves. Šiuolaikiniuose folkloro kontekstuose – virtualiojoje kultūroje – užrašytas tekstas derinamas su įvairiomis grafinėmis raiškomis, animaciniais triukais, vaizdo ir garso elementais. Prelegentas kalbėjo apie pastarojo dešimtmečio užsienio tyrėjams kylančius teorinio pobūdžio klausimus ir svarstė, kiek jie aktualūs lietuviškai realybei, savo teiginius iliustruodamas pavyzdžiais iš interneto šaltinių.

Konferenciją filmavo LLTI Archyvo skyriaus darbuotojai Mantas Lapeika, Austė Nakienė, Rūta Žarskienė ir kiti, medžiaga bus saugoma Instituto archyve.

Modesta Liugaitė-Černiauskienė

FOLKLORISTŲ KONFERENCIJA
VENGRIJOJE

2017 m. gruodžio 8–10 d. Budapešte (Vengrija) įvyko Tarptautinės pasakojamojo folkloro tyrėjų draugijos Užkalbėjimų komiteto (*Committee on Charms, Charmers and Charming*) ir Tikėjimų tyrimų tinklo komiteto (*Belief Narrative Network Committee*), taip pat Vengrijos mokslų akademijos Humanitarinių mokslų tyrimų centro Etnologijos instituto „Rytų–Vakarų“ tyrimų grupės surengta konferencija „Užkalbėjimai ir pasakojamosios tautosakos žanrai“ (*Verbal Charms and Narrative Genres*). Pranešimus joje skaitė keturiasdešimt penki dalyviai iš devyniolikos pasaulio šalių.

Konferencija buvo pradėta trijų nusielpnusių mokslininkų pranešimais. Pirmasis pranešimą *Flying Charms. A Charm Compiler and a Folklorist Compared* skaitė Nyderlandų istorijos antropologas, Tikėjimų tyrimų tinklo komiteto narys Willemas de Blécourtas. Mokslininkas aptarė nyderlandiečių užkalbėjimus, skirtus raganų skrydžiams nutraukti. Šie užkalbėjimai sieti su saktėmis apie nepavykusius raganų skrydžius. Kitus pranešimus skaitė užkalbėjimų tyrimų srityje gerai žinomi ir Užkalbėjimų komitetui priklausantys mokslininkai. Andrejus Toporkovas iš Rusijos pristatė rusų, baltarusių ir ukrainiečių užkalbėjimuose aptinkamą su dangaus kūnais susijusį motyvą, kurį analizavo pasitelkdamas rusų autorių poeziją. Éva Pócs pranešime *Hungarian Incantations between Eastern and Western Christianity* aptarė žodinės tradicijos užkalbėjimų sąsajas su krikščioniškuoju rašytiniu kontekstu, pastebėdama Rytų ir Vakarų Bažnyčios skirtingą įtaką užkalbėjimams.

Iš viso konferenciją sudarė septynios sesijos, iš jų šešios buvo skirtos užkalbėji-

mų tyrimams, tad galima teigti, jog renginyje vyravo Užkalbėjimų komiteto suburti pranešėjai. Tik vieną pirmąją konferencijos dieną vykusią paralelinę sesiją galima sieti su Tikėjimų tyrimų tinklo komiteto veikla. Joje buvo aptariamose mitinės būtybės įvairiuose tautosakos žanruose. Sesijoje išryškėjo dvi kryptys. Viena jų susijusi su saktėmis ir tikėjimuose po tris pasirodančiomis mitinėmis būtybėmis. Kaip tik šiai krypčiai galima priskirti Radvilės Racėnaitės iš Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto pranešimą *Mythical Beings of Fate, Illness and Death In Lithuanian Folk-Belief Legends*, kuriame aptartos lietuvių mitologinėse saktėse pasirodančios dalią, laimę, ligą ar mirtį lemiančios mitinės būtybės. Kita, jau gausesnė pranešimų kryptis – vaikų ir jiems kenkiančių mitinių būtybių santykis. Jai atstovaujantys pranešimai buvo susiję ir su tradicine, ir su šiuolaikine kultūra. Pavyzdžiui, kūdikiams ir mažiems vaikams grėsmę keliančias mitines būtybes tradicinėje lietuvių kultūroje pranešime *Child-threatening Mythical Creatures in the Traditional Lithuanian Culture: Between Real and Constructed Threats of the Mythical World* pristatė šių eilučių autorė. Turkų tautų tradicinėje tautosakoje aptinkamą naujagimiams ir gimdyvėms kenkiančią mitinę būtybę *Albasty* aptarė Vengrijoje dirbanti Vidurinės Azijos tautų tyrėja Edina Dallos. Prahos Karlo universiteto folkloristas Petras Janečekas pranešime *Social Functions of Czech Legends about Child-stealing Demons: From Informative “Warnesagen” to Educational “Kinderschreck”* išryškino sąsajas tarp vaikų vagiančių ir jiems kenkiančių tradicinio čekų folkloro mitinių būtybių ir šiuolaikinės, miestuose paplitusios tautosakos. Autorius atskleidė, kaip tradiciniai demoniški personažai per istorines realijas persikelia į šiuolaikinę tautosaką ir atlieka socialines funkcijas per

vaikų gāšdinimus. Rumunas Ioanas Pop-Curşeu mitinio māstymo apraiškū iekşojo taip pat ņiuolaikinio meno rūņyje – kine. Mokslininkas pristatē kai kuriuos filmus, kuriuose vaizduojamos vaikus vagianēios arba juos apkeiēianēios mitinēs būtybēs. Jis taip pat pabrēžē, kad kino pramonēje yra labai gajus raganos, vagianēios ir ņudanēios vaikus, stereotipas.

Kita pirmosios konferencijas dienas paralelinē sesija buvo skirta uņkalbējimams. Joje naujausius savo tyrimus pristatē ne vienas Uņkalbējimū komiteto narys. Tartu universitete dirbantis britas Jonathanas Roperis praneņime *Principles Editions: Principles and Practice* gvildeno ņodinēs formas uņkalbējimū pavertimo tekstu klausimā ir iņ to kylanēias problemas. Taip pat iņ Tartu atvykusi Mare Kōiva aptarē spalvas uņkalbējimuose ir jū reikņmē nustatant ņmogaus sveikatos bŭklē. Katherine Leach iņ Jungtinēs Karalystēs kalbējo apie Velse naudotus uņkalbējimus viduramņiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais. Saņa Babiē iņ Tartu savo praneņime analizavo, kaip slovēnū uņkalbējimuose atsiskleidņia teksto pasakojimo vietas arba tos vietas, ņ kurias siunēiama piktavalē mitinē būtybē. Lea T. Olson iņ Jungtinēs Karalystēs pasakojo apie kirminams skirtus uņkalbējimus, pateikdama lyginamājā ņiū uņkalbējimū analizē iņ ņvairiū laikotarpiū ir regionū. Amerikietis Nicholas Wolfas aptarē XIX amņiaus airiū uņkalbējimuose atsiskleidņiantj perējimā nuo vietiniū, kartais ikirikņņioniņkū ņventūjū prie stipriā Vakarū krikņņionybēs ņtakā patyrusio ņventūjū kulto. Svetlana Tsonkova iņ Bukarēšto universiteto nagrinējo dialogus bulgarū viduramņiū ir ankstyvūjū naujūjū laikū uņkalbējimuose.

Antroji konferencijas diena daugiausia buvo skirta ņņsajū tarp uņkalbējimū ir kitū tautosakos ņanrū paieņkoms. Iņ Nyderland-

dū atvykēs tyrējas Haralampos Passalis iekşojo ryņiū tarp graikū uņkalbējimū nuo pilvo ligū ir tikējimū bei sakmiū, Danijela Popoviē Nikolici iņ Serbijos siejo uņkalbējimus su tikējimais, priesaikomis, keiksmiais, priekaiņtais, kai kuriū objektū naudojimu ir veiksmlū atlikimu. Kolega iņ Latvijas Aigaras Lielbardis (Aigars Lielbārdis) kalbējo apie su velniu susijusius uņkalbējimus ir jū ryņius su tikējimais bei sakmēm. Uņkalbējimū ir sakmiū apie ņv. Sisinā, kuris apsaugo naujagimius ir kŭdikius nuo ņiems pakenkti galinēiū mitiniū bŭtybiū, ņņsajoms buvo skirti du praneņimai: vengrū tyrējos Annos Judit Tóth (*Saint Sisinnios and Other Rider Saints and Gods in Late Antiquity*) ir rumunū mokslininkēs Emanuelos Timotin (*The Apocryphal Legend of St Sisinnios in the Oral Tradition of Romanian Charms*).

Treēiājā dienā buvo gilinamasi ņ uņkalbējimus ņvairiū pasakojamūjū ņanrū kontekste. Iņ Argentinos kilusi tyrēja Maria Ines Palleiro praneņime *Charms and Wands in "John the Lazy": Performative Charms in the Argentinean Folk Narrative* kalbējo apie formulinius uņkalbējimus vienoje argentinieēiū pasakoje. Islandas Aleksis Moine kaip uņkalbējimā analizavo *Poetinēje Edoje* ņterptā uņkeikimā. Iņ Singapūro atvykusi britē Katherine Hindley taip pat nagrinējo uņkalbējimā poetinio literatŭrinio teksto (*The Siege of Jerusalem*) kontekste, kuriamē iņryņkēja skirtis tarp krikņņioniņkū ir nekrikņņioniņkū gydymo praktikū.

Konferencijas diskusijose iņkilo aktualus klausimas, ņ kurj sunku buvo rasti vienareikņmiņkā atsakymā. Kaip ņinoma, uņkalbējimams ņvardyti vartojamas angliņskas terminas *charms*. Kadangi konferencijas pavadinime pavartotas bŭtent ņis ņodis, angliū kalboje turintis daugiau prasmiū negu tik *uņkalbējimai*, kai kurie mokslininkai savo praneņimuose ņj terminā interpretavo

gana laisvai. Pavyzdžiui, doktorantė Zsuzsa Kerekes, remdamasi tradiciniu japonų mitų rinkiniu *Kojiki*, pristatė *kotodama* sąvoką, kurią sudaro daugelis dėmenų ir iš jų tik vienas gali būti traktuojamas kaip užkalbėjimai. Kita doktorantė iš Graikijos, Ilektra Stampoulou, kaip užkalbėjimą nagrinėjo brolių Grimmų pasakoje „Tingioji verpėja“ (*The Lazy Spinner*) nuolat besikartojančią frazę. Per diskusijas konferencijos organizatorė ir žinoma vengrų užkalbėjimų tyrėja É. Pócs ne kartą pabrėžė, kad reiškinys pavadinimu *verbal charms* dažniausiai yra susijęs su maginiu gydomuoju poveikiu ir tai nėra bet koks tekstas ar bet koks maginis veiksmas. Anot profesorės, užkalbėjimų žanras yra ypatingas ir atlieka savitas funkcijas. Tačiau akivaizdu, kad žodžio *charms* vartojimas kalbant apie užkalbėjimus sukelia šokią tokią painiavą. (Beje, vietoj *verbal charms* užkalbėjimams įvardyti sėkmingai galėtų būti vartojamas žodis *incantation*. Panašiai – *Incantatio* – vadinasi ir Užkalbėjimų komiteto leidžiamas periodinis žurnalas, skirtas užkalbėjimų tyrimams.)

Apibendrinant konferencijos pranešėjus galima suskirstyti į dvi grupes: patyrę, savo srities specialistams žinomi tyrėjai ir pradedantieji mokslininkai – studentai. Iš keturiasdešimt penkių pranešėjų pastarųjų buvo vienuolika. Buvo matyti, kad kai kurie doktorantai vis dar ieško savo tyrimų prieigų ir ne visada gali pateikti svarių išvadų ar pagrįsti atliekamus tyrimus. Nors tai ir silpnina konferencijos įvaizdį, bet buvimas tokioje terpėje yra naudinga patirtis ir mokomoji priemonė jauniems tyrėjams ieškant savojo kelio akademiniame pasaulyje.

Vita Džekčioriūtė-Medeišienė

BIOGRAFINĖS ASMENINIŲ ARCHYVŲ NUOTRAUKOS

2014–2017 metais LLTI Tautosakos archyvo fototekos fondai praturtėjo daugiau nei penkiais tūkstančiais nuotraukų. Dauguma jų – skaitmeninės, gautos iš Instituto darbuotojų tautosakinių ekspedicijų, renginių, jų atnešė ir archyvo lankytojai. Pastaraisiais metais galima pastebėti naują tendenciją: gautės medžiagos kolekcijos yra tarsi nuoseklus šeimos, asmens ar bendrijos gyvenimo pasakojimas. Toks biografinis asmeninių nuotraukų rinkinys neseniai gautas iš architektės Reginos Jėčiūtės-Gaškienės. Dėmesingiau peržiūrėjus jos šeimos albumus tapo aišku, kad atrinkti iš jų po kelias nuotraukas negalėsime, nes praeito šimtmečio pradžios fotografijos yra labai susijusios, ir tik jų visuma, tarsi vientisas pasakojimas, geriausiai iliustruoja vienos šeimos kelių kartų gyvenimo būdą, jų buitį, laisvalaikio pramogas, to meto madas. R. Jėčiūtė-Gaškienė ne tik mielai kuriam laikui patikėjo savo artimiausių žmonių nuotraukas, kurias turėjome suskaitmeninti, inventorinti bei aprašyti, bet ir papasakojo svarbesnius bei įdomesnius savo giminės istorijos fragmentus.

Seniausia fotografija datuojama XIX ir XX a. sandūra – tai R. Jėčiūtės-Gaškienės močiutės iš motinos pusės Karolinos Pabrėžaitės-Daumantienės (1886–1978), tuomet dar šešiolikmetės merginos, portretinė nuotrauka. Vėlesnės nuotraukos atspindi močiutės ir senelio, tarnavusių kunigaikščio Mykolo Oginskio dvare Plungėje, gyvenimą. Senelis Pranciškus Daumantas (1878–1948), kaip ir jo broliai, priklausė aukštesniajam dvaro tarnautojų luomui. Dalis nuotraukų darytos garsaus to meto Plungės fotografo Mendelio Movšos Berkovičiaus fotoateljė. Jos labai kokybiškos ir dekoratyvios, pagyventos tuomet ma-

dingomis interjeto detalėmis – kailiais, knygomis, lėlėmis, staliukais, kolonomis ir pan. Be tradicinių šeimos portretinių nuotraukų, yra 1903 ir 1906 metais dvaro parke dvariškių rengtų gegužinių fotografijų. Tikėtina, kad ir pastarosios priklauso M. M. Berkovičiaus rankai, nes jis dirbo ne tik ateljė, bet fotografavo ir miesto šventes, įvairius renginius. Kelios portretinės nuotraukos pažymėtos Telšių fotografo Chaimo Kaplanskio ir Mejerio Smečchausko, dirbusio Kaune, fotosalonų antspaudais.

Kiti R. Jėčiūtės–Gaškienės seneliai – Elžbieta Petruolytė–Jėčiuvienė (1880–1956) ir Juozas Jėčius (1889–1980) – buvo pasiturintys ūkininkai. 1921 metais, nusipirkę iš grafienės Matildos de Šuazel–Gufje žemės ir trobą, persikėlė į vienkiemį Mazgeliškiuose (Šimonių sen., Kupiškio raj.). Tai buvo gana didelis, to krašto architektūrai būdingas gyvenamasis namas. Vėliau jis buvo atnaujintas, užveistas sodas ir gėlynai. Šiuo metu pastatas įtrauktas į Nekilnojamąjį kultūros paveldą kaip Aukštaitijos ūkininko sodybos pavyzdys. Namo vidaus nuotraukų nėra, bet išliko vietinio meistro daryti mediniai baldai, kurie ir šiandien puošia architektės namus, o jų skaitmeninės nuotraukas galima rasti Lietuvių tautosakos archyve. Išlikęs pluoštelis nuotraukų, kuriose užfiksuotos Jėčių šeimos gyvenimo akimirkos auginant vaikus, rengiantis ūkio darbams, viešint svečiams ir švenčiant.

Mazgeliškių vienkiemis ilgus metus buvo brangi tėviškė šeimos vaikams ir anūkams. Iš čia į pasaulį išėjo du garsūs žmonės – gydytojas oftalmologas Jonas Jėčius (1912–2002) ir jo sesuo tapytoja Bronislava Jacevičiūtė–Jėčiūtė (1919–2013). J. Jėčius mokėsi Panevėžio gimnazijoje, vėliau baigė medicinos studijas Vytauto Didžiojo universitete ir išvyko į Telšius. Kurį laiką ten gyveno, o paskui persikėlė į Vilnių. Fotografavimą jis pamėgo dar iš

Jonas Jėčius Kaune ~ 1939 m. LTRFt 22175

jaunų dienų, tad nemažą pluoštą sudaro jo išsaugotos jaunystės laikų nuotraukos (~1918–1937), kuriose užfiksuotas Panevėžio gimnazistų gyvenimas. Tarp studentavimo metais darytų fotografijų yra keletas linksmų grupinių kurso nuotraukų, taip pat ir viešam dėmesiui neskirtų vaizdų iš būsimųjų medikų praktikos. Atrodo, kad J. Jėčiaus fiksuoti visi įdomesni gyvenimo momentai: įamžintas 1937 metų vasario 16-osios minėjimas Kaune, sveikinimo kalbą sakantis prezidentas Antanas Smetona, studentų eisenos, maratono bėgimas Kauno gatvėmis, ateitininkų renginių akimirkos.

Didelis ir reikšmingas Lietuvos valstybei įvykis buvo 1937 metais Paryžiuje vykusį pasaulinį parodą „Menas ir technika šiuolaikiniame gyvenime“. J. Jėčius į

ją važiavo dėl asmeninių interesų ir savo lėšomis. Tikėtina, kad jis apžiūrėjo Baltijos šalių paviljono Lietuvos ekspoziciją ir jį dominančius lietuvių fotografų darbus, kaip dokumentinę medžiagą fotografavo parodos stendus, Paryžiaus vaizdus, fontanus, senus automobilius, architektūros šedevrus. Pats ryškino negatyvus ir spausdino nuotraukas ant popieriaus.

Fotografuotas ir tarpukaryje populiarus Palangos kurortas. Itin šmaikščiai užfiksuota 1939 metų vasara pajūryje. Nuotraukose matome ir pliažo drabužiais apsirengusius, ir kurorto madas besivaikančius vasarotojus, kareivių rikuotės centre einančią merginą ir kavaliierių, apsirengusį dryžuotu chalatu. Visai kitokias nuotaikas kelia Smiltynės (*Sandkrugo*) ir Nidos nuotraukos; jose – kopų, pakrančių, laivų, valčių vaizdai. Žvelgiant į Nidos nuotraukas net sunku patikėti, kad tai ne atvirukai ir kad jos darytos fotografo mėgėjo.

Jaunystės metais atsiradusio pomėgio fotografuoti J. Jėčius neatsisakė ir vėliau. Po karo darytos nuotraukos labai šviesios, ramios, iš jų nė nedvelkia to laikotarpio tragiškumas ir galimybės tremties baimė, nors, pasak R. Jėčiūtės-Gaškienės, tokios baimės išties būta. Visose fotografijose juntamas stiprus šeimos ryšys, neretai tarp vienos ar kitos tematikos nuotraukų netikėtai įsiterpia motinos, sesers, žmonos, dukrelės ar tėviškės fotografija. Kaip žinoma, nuotraukų išdėstymas labai svarbus vertinant fotoalbumus, nes vaizdo kalba kartais atskleidžia daugiau nei pasakojimas.

Yra ir tarsi mažytis nuotraukų ciklas, sudėliotas iš žiemos vaizdų Telšiuose: apsnigta gatvė, bažnyčios fragmentas snigant, bičių aviliai žiemos sode... Vieni tokią žiemos nuotrauką panaudojome Lietuvių tautosakos archyvo socialinio tinklo *Facebook* paskyroje ir sulaukėme nemažo skaitytojų dėmesio ir malonių komentarų.

Dar vienas nuotraukų pluoštelis – įspūdingai iš šeimos kelionių automobiliu po Lietuvą 1959 metais. Tuomet buvo apilankyta nemažai istorinių vietų, nuotraukose – Trakų pilies griuvėsiai, Stelmužės ažuolas, bažnyčios varpinė, Rambyno kalnas, gamtos vaizdai, Panemunės kelias, Raudonės pilis, Biržų ir Lentvario rūmai...

R. Jėčiūtės-Gaškienės archyve yra ir dalis jos mamos sesers, Elenos Daumantaitės-Baltrušaitienės, ir jos vyro – vokalistu, pedagogo, dirigento, vargonininko Vlodo Baltrušaičio – nuotraukų (LTRFt 22280–22324). Jose atsispindi po karo į Jungtines Amerikos Valstijas emigravusių lietuvių inteligentų šeimų susibūrimai ir bendravimas išėivijoje, nuotraukose matome ir daugybę Lietuvai nusipelnusių žmonių – Juzę Augaitytę, Kazimierą Viktorą Banaitį, Mykolą Biržišką, Kazimierą Gutauską, Vincę Jonuškaitę-Zaunienę-Leskaitienę, Juozą Mažeiką, Ipolitą Nauragį, Stasį Sodeiką ir kt.

R. Jėčiūtė-Gaškienė Lietuvių tautosakos archyvui iš viso perdavė 213 asmeninių nuotraukų (LTRFt 22105–22284, 22291–222324), dauguma jų – skaitmeninės. Tai gana nemaža tarpukario ir pokario laikotarpiu aprėpianti dokumentinė medžiaga, su kuria susipažinti galima LLTI Tautosakos archyvo fototekos duomenų bazėje <http://archyvas.llti.lt/nuotraukos/>.

Eligija Garšvienė